శ్రీ

చింతామణి.

ఇది మాసమున కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౫.] రాజమహేంద్రవరము. [సంచిక. 3.
మన్మథసంవత్సర భాద్రపదమాసము.

చతుర్థసంవత్సర చింతామణి బహుమాన ప్రకటన.

వెనుకటిసంవత్సరములలో వలెనే యీసంవత్సరమునందును రెండు బహుమానము లియ్యఁబడును. అందు మొదటి బహుమానమునకు నూట యిరువదియైదు రూపాయలును, రెండవబహుమానమునకు డెబ్బదియైదు రూపాయలును, మునుపటి వలెనే [illegible]ండును. బహుమానములనిమిత్త మేర్పఱిచిన రెండుపుస్తకములును ఇంచుమించుగా సమగుణవంతములుగానే కనఁబడినపక్షమున, ఆమొత్తమును రెండు సమభాగములుచేసి యిరువురు గ్రంథకర్తలకును చెఱి నూఱేసిరూపాయలును ఇయ్యఁబడును. బహుమతులనందఁ బ్రయత్నించువారు వ్రాయవలసిన వచనప్రబంధము ముద్రితమయినప్పుడు దాదాపుగా నూఱుపుటలలో నిముడునదిగా నుండవలయును. వ్రాతప్రతిలో నరఠావు పుటలు నూటయిరువది మొదలుకొని నూటయేఁబదివఱకు నుండవచ్చును. ఇట్టి వచనప్రబంధములను కాగితము యొక్క యొక్కప్రక్కను మాత్రమే స్ఫుటమయిన విడియక్షరములతో వ్రాసి, ౧౮౯౬ వ సంవత్సరము మేయినెల పదునయిదవ తేదిలోపల చింతామణి పత్రికాధిపతిగారికి చేర్పవలయును. గ్రంథకర్తలు తమ నామములను గ్రంథములపైని వ్రాయక, మొదటిపత్రముమీఁద నేదో యొక గుఱుతువేసి, తాము వేసిన గుఱుతును తమ నామధేయమును గ్రంథనామమును దెలుపుచు వేఱుగనుత్తరము వ్రాయవలెను. పంపఁబడిన గ్రంథములలో హృద్యములయినవి రెండు బహుమానముల నిమిత్తము గ్రహింపఁబడి తక్కిన గ్రంథము లెవరివి వారికి మరలఁబంపఁబడును.

బహుమతులను బడసిన పుస్తకములు చింతామణిసొత్తేయయినను, నూతన గ్రంథములను వ్రాయించుటయందలి మాయుద్దేశ మాంధ్రభాషను వృద్ధిపొందించుటయు గ్రంథకర్తలకుఁ బ్రోత్సాహము కలిగించుటయుఁగాని ధనలాభముకానందున, బహుమతులనందిన గ్రంథములను చింతామణిలోఁ బ్రచురించి ముగించినతరువాత విడిగా

చతుర్థసంవత్సర చింతామణి బహుమాన ప్రకటన.

ముద్రింపఁబడెడి యేనూటిలో నిన్నూటయేఁబది ప్రతుల నుచితముగా గ్రంథకర్తల కిచ్చుటయే కాక సంవత్సరములోపల మరల ముద్రింప నారంభింపకుండు పద్ధతిమీఁద గ్రంథస్వాతంత్ర్యములను సహితము గ్రంథకర్తలకే మరల నిచ్చివేయుచున్నాము.

వయిసంవత్సరము వచనప్రబంధములను వ్రాయఁదలంపుగొన్నవారు భూగోళ హిందూచరిత్రాంశములతోడఁ గూడియుండునట్లుగా కథను హృద్యముగా కల్పనచేసి వ్రాయవలెను. ఈ యంశములులేని గ్రంథములకు బహుమానము లియ్యఁబడవు.

౧. భూగోళవిషయము.— ఏదయినను మనోహరమయినకథను కల్పించి, దానిలో నినుపదారిమీఁదను పొగయోడలమీఁదను ప్రయాణము నేర్పఱచి, కథానుగుణముగా నాయాస్థలములయందుఁగల విశేషములను వర్ణింపవలెను.

౨. హిందూదేశచరిత్రవిషయము— చరిత్రాంశములతోఁ జేరియున్నను కథ హృదయరంజకముగా నుండవలెను. కేవల చరిత్రము వ్రాయఁగూడదు. చరిత్రాంశములును కాలములును సరియైనవిగానుండవలెను. చరిత్రలో వచ్చువారుగాక కల్పిత పురుషులును స్త్రీలును ఉండవచ్చును. చరిత్రాంశము లీ యైదుకాలములలోను నొకదానితో సంబంధించినవిగా నుండవలెను — ౧. కృష్ణదేవరాయల కాలము; ౨. అక్బరులోనుగాఁగల ఢిల్లీచక్రవర్తులలో నొకనికాలము; ౩. శివాజి మొదలగు మహారాష్ట్రప్రభువులలో నొకనికాలము; ౪. ప్రతాపసింగు మొదలయిన రాజపుత్ర సంస్థాన ప్రభువులలో నొకనికాలము; ౫. హైదరాలీ, టిప్పుసుల్తానుల కాలము.

గ్రంథముయొక్క మూలకథ మనోరంజకముగాను, స్వభావసిద్ధముగాను, లక్షణవిరుద్ధముగాని సులభశైలికలదిగాను, ఉండవలెను. నడుమవచ్చెడు సంభాషణములలోమాత్రము మాటాడువారి జాతీయముల కనుగుణమయిన గ్రామ్యభాష వాడవచ్చును. మొత్తముమీఁద కథ నీతిబోధకముగా నుండవలెను. జనుల యాచారవ్యవహారముల వర్ణనలు నైసర్గికముగాను వినోదకరముగాను నుండవలెను. హాస్యవచనములు మొదలయినవానిచేత వాక్చమత్కృతి చూపవలసినను, గ్రంథమునం దెక్కడను స్త్రీలు చదువఁగూడని మృదుత్వము తప్పిన మోటుమాటలుగాని యంశములుగాని యుండఁగూడదు. గ్రంథములను వ్రాయఁ బ్రయత్నించువారు ముందుగా నింగ్లీషుభాషలో నున్న తార, సీత, అక్బర్, చండ్ బీబీ, టిప్పుసుల్తాన్ మొదలయిన హిందూదేశముతో సంబంధించిన ప్రబంధములను, స్కాట్ జూల్సువరన్సు మొదలయినవారు రచియించిన ప్రబంధములను గొన్నిటిని జదువుట మంచిదనితలఁచుచున్నాము.

౧౯౬. మిత్రే? ననుసేవ్యతాం తరుతలంచండాంశురుజ్జృంభతే
చండాంశోర్నిశికా కథారఘుపతే? చంద్రోయమున్మీలతి
వత్సైతద్విదితంకథంను భవతాధత్తేకురంగంయతః
క్వాసి ప్రేయసి? హా కురంగనయనే? చంద్రాననే? జానకి. కు.

౧౯౭. రాఘవ విరహజ్వాలా । సంతాపిత సహ్యశైల శిఖరేషు
శిశిరేసుఖంశయానాః । కపయఃకుప్యంతి పవనతనయాయ. రసగంగాధరము.

౧౯౮. మలయాచలసంభూతే । మందంవహతిమారుతే
నినిందవానరానాంచి । త్వాంకామినీ యామినీముఖే.

౧౯౯. శీతేఽతీతేవసనం, మశనంవాసరాంతే, నిశాంతే
క్రీడారంభం కువలయదృశాం, యౌవనాంతే వివాహం
సేతోర్బంధంపయసిగళితే, వార్ధకే తీర్థయాత్రాం
విత్తేనష్టే వితరణమహోనూకర్తు మిచ్ఛంతిమూఢాః.

౨౦౦. ముగ్ధేపయాంసి గ్ధే; తృణమత్యశ్నాతి; ధేనుకాంప్రసూతే;
నాడింధమస్య యాం । జాతునజానాని జాతుష్షిమహిషీ. చా.

౨౦౧. దాసాయభవ నాథే । బదరీమపనేతుమాదిశతి
హేమంతే తన ంగీ । పయసికుఠారం వినిక్షిపతి. గోవర్ధన సప్తశతి.

౨౦౨. ఉపనీం సకుడుపం । కథయతి సభయచ్ఛకితస్సకేహలికః
శోణం ర్ధసమం వధూస్తనేవ్యాధిముపజాతమ్.

౨౦౩. పాణిగ్ర పులకితం । వపురైశంభూతిభూషితం జయతి
అంకుర శివమనోభూర్యస్మిన్భస్మావశేషోపి. గో. ఆద్యము.

౨౦౪. కళ్యాణానిః క్రియాసుస్మితశదటని యుగస్థాస్నుగీర్వాణభోగి
స్త్రైణవ్యత్యస్తకల్ప ద్రుమనవసుమనోదామహారావళీని
నాళీకశ్లిష్ట లక్ష్మీకరతల కమలోద్వాంతమాధ్వీకధారా
తిమ్యత్ఫాలేక్షణాని త్రిపురహరధనుర్జ్యాలతాకర్షణాని.

మల్లికామారుత ప్రకరణ నాంది.

ంతవిలాసమునఁబదియేనవది, తెలిసి ఖలాదిదుష్టములు దృశ్యములేయవి. అనుపద్యము కలకత్తాపుస్తకమున ౧౩ వదిగా, విదిత్వేదందృశ్యం విషమదిపుమష్టం, అని యుపక్రమింపఁబడినది. బొంబైపుస్తకమున శాంతవిలాస పరిశిష్టము అని, 'సురస్రోతస్విన్యాః పులినమధితిష్ఠన్' అని యారంభింపఁబడినది. తదనుగుణముగా, 'నెలకొనుచున్స్వర్వ తటినీపులినంబున,' అని చదువఁదగును, నయనరోషా। శ్విథాయాఁతర్ముద్రామథసపది

విద్రావ్యవిషయాన్ । విధూతాంతర్ధ్వాంతో మధురమధురాయాంచితి కదా నిమగ్నః స్యాం కస్యాంచన నవనభస్యాంబుదరుచి. అని శేషము గ్రంథద్వయమున సమము.

౩౭. త్వయి సతి శివదాతర్యస్మదభ్యర్థితానా
మితరమనుసరంతో దర్శయంతోర్థిముద్రాం
చరమచరణఘాతైర్దుగ్ధహం దోగ్ధుకామాః
కరభమనుసరామః కామధేనౌ స్థితాయామ్. కు.

౩౮. అసారం సంసారం జహిహి విరసారంభబహుళం;
మమ భ్రాతశ్చేతః పరిచినువచోతః పరమిదం;
మహోదారే ధీరే భువనభరధౌరేయవిభవే
గుణారామే రామే దశముఖవిరామే కురు మతిమ్. సాహిత్య రత్నాకరము.

అసోఢాతత్కాలోల్లసదసహభావస్య తపసః
కథానాం విస్రంభేష్వథచ రసికశ్శైలదుహితుః
ప్రమోదం మోదిశ్యా త్కపటవటువేషాపనయన
త్వరాశైథిల్యాభ్యాం యుగపదభియుక్తః స్మరహరః. ఎ.

ఉ. ఓరువలేమిఁ దత్క్షణవియోగము నొంచుతపంపుఁ జేష్టిఁ, ౦
పారఁగనమ్మికన్గిరిజయాడును దుల్విను వేడ్కఁ వీడమి,
స్మారహారుండు మాయవటుమాదిరి మానను బూననొక్క వే
టూరయుడెందమూఁపఁగనుయాల, విలాసిముదంబు మాకిడున్

కల్పగీతానుసారి కామేశ్వరీస్తోత్రము.

స్వకృతి.

గౌర్యాప్రార్థిత ఈశ్వర స్తృషితయా, శూలేనభిత్వామహీం,
మస్రాక్షీత్సర ఆశుదుగ్ధమయ; మత్రాంబాదశస్యాంజలీన్
పీత్వాగర్భవతీకనిష్ఠయుగళీ సప్తాగ్రజామధ్యగాం
డోలాలాలసమానసామ జనయత్కామేశ్వరీం ముత్కరీమ్.

చ. దగగొని గౌరిగోర, నెలతాలుపు ముమ్మొనవాలునన్బువి
న్బగులుప,నైన పాలకొలన న్బదిదోసిళులాని, చూలుదా
ల్చిగనిన యేడ్వురక్కలకుఁ జెల్వగు తమ్ములదోయికిన్మదం
బుగడుదనుయ్యెలన్నిలిచి పాల్చెడుకోర్కెల సానిఁగొల్చెదన్.

ఈ జగన్నాథ పండితరాజవిరచితమైన రసగంగాధరమను కావ్య మీమాంసా శాస్త్రమున నాద్యరసానన ప్రారంభమున,

నిర్మాయనూతనముదాహరణానురూపం
కావ్యంమయాత్రనిహితం నపరస్యకించిత్
ఆఘ్రాయతేను మనసాం మనసాపిగంధః
కస్తూరికా జననశక్తిమతామృగేణ.

ఉదాహరణములకుఁదగిన 'క్రొత్తకావ్యము' రచించి (యప్పయదీక్షితాదులు కువలయానందాదులయందువలె) నితరకావ్యపద్య లేశము నుంచలేదు. కస్తూరిని బుట్టించు శక్తిగల మృగము పూలతావి మూర్కొనఁ దలంపు నైతముచెందునే.

ఈ శ్లోకమునకు మహామహోపాధ్యాయ నాగేశభట్ట కృత గురుమర్మ ప్రకాశాఖ్య వ్యాఖ్యయందు, ఉదాహరణేతి అలంకారాది లక్ష్యత్వయోగ్యం 'భామినీవిలాసాఖ్యమ్'

అనియున్నది కాని పూర్ణమైన భామినీవిలాసమున నసంపూర్ణముగానున్న రసగంగాధరములోని యుదాహరణ పద్యములన్నియు లేవు. భామినీవిలాసములోని పద్యములన్నియు రసగంగాధరమునను గానఁబడమి యసంపూర్తిహేతుకమొకో. ఇట్లు నా యాంధ్రీకరణసరణి విశదపఱిచితి. చిత్తగించి యొప్పరికింపక పరికించి తప్పులు తెలుపుఁడు.

ప్రకటన.

ఇఁక రెండుసంచికలతో విజ్ఞానేశ్వరము ముగియును. ఇదియును రామాభ్యుదయమును ముగియఁగానే చింతామణిలో నూతనపుస్తకముల నారంభించెదము. కాఁబట్టి పుస్తకములున్నవారు దయచేసి నారాయణకవికృతమయిన పంచతంత్రమును, అనంతకవి విరచితమయిన భోజరాజీయమును, ఘర్మయామాత్య ప్రణీతమైన చిత్రభారతమును, ధూర్జటికృతమైన కాళహస్తిమహాత్మ్యమును, మాయొద్దకుఁబంపుదురని నమ్ముచున్నాము. చింతామణిలోఁ బుస్తకములు పూర్ణముగాఁబడినతరువాత నెవరిపుస్తకములను వారికిఁ బంపుటయేకాక యయిదేసి ముద్రితప్రతులనుగూడఁ బంపెదము.

గోదావరిమండలసభ.

పుష్పమాలిక.

సీ. తుహినాద్రిమొదలు సేతువుదాక రాజ్యంబుజరుపు నీయాంగ్లేయ దొరతనంబె
జాతిమతాచార సర్వస్వతంత్రముల్ నెరపె నీయాంగ్లేయ దొరతనంబె
పిండారిదండులఁ బేరైన లేకుండఁ దోలెనీయాంగ్లేయ దొరతనంబె
నేర్పుతో జట్టముల్ నిర్మించి క్లేశముల్ తొలఁచె నీయాంగ్లేయ దొరతనంబె
ప్రజలలోపముల్ జూపనాగ్రహములేక। కరుణజూపు నీయాంగ్లేయ దొరతనంబె
యిట్టి యాంగ్లేయ దొరతనం బేలుగాక। ధర్మమతితోడ నాచంద్రతారకంబు.

సీ. దీప్తిమంతంబైన దీపంబుతోడఁ గ్రీనీడయొక్కింత గన్పించునట్లు
కమ్మకమ్మనితావి గుమ్మునవెదజల్లు నలగులాబికి ముండ్లు లలమినట్లు
సర్వజనానంద సంధాన కరుఁడయిన చందమామనుఁగందు జెందునట్లు
జీవనాధారమై చెలఁగు చల్లనివాన బెడిదంపు పిడుగుల నడరినట్లు
లుత్తమంబగునట్టి యీ హూణ రాజ్య। మందుఁ గనుపించు లోపంబు లరసిచూడఁ
తన్నివారణార్థము గాదె ధన్యులార। గౌతమీ మండల సభ సంకల్పమయ్యె.

సీ. హిందుయూరపీయన హృదయ సీమలయందుఁ బ్రబలియుండెడు రాజభక్తియొకటి
ద్రవ్యంబు ప్రాణంబు ధారబోయించు నమానుష దేశాభిమానమొకటి
నిష్కారణంబుగ నిరపరాధులుజెందు శ్రమలఁజూడఁగ బుట్టు జాలియొకటి
ప్రతిమనుష్యుఁడు ధాత్రి భగవంతుఁడంచు వివిధభూతసహాయ్య విధియునొకటి
యనెడు నాలుగు మూలంబు లగుచునుండ। గౌతమీమండల సంభసంకల్పమయ్యె
నఖిల జనసౌఖ్య దాయక మగుచునిదియె। ధరణివర్ధిల్లు నాచంద్రతారకంబు.

సీ. పాలింపఁబడువారిఁ బాలించువారల నూటిఁగల్పెడు సంధిసూత్ర మనఁగఁ
బ్రభువులపాలఁ గన్పడు లోపములఁ జూపఁదగినట్టి నిలువుటద్దంబనంగ
మాయశాసనముల స్వత్వంబులనుబొంచి యలయించి పట్టెడు వలయనంగ
ప్రాభవమ్మునుదాల్చి ప్రార్థించుటకు మూర్తివంతమౌ వరరాజభక్తియనంగ
ప్రజలకెల్లను గన్నులపండువగుచు। జగతి దేశీయ సభకొక్క శాఖయగుచు
ప్రబలులగువారల ప్రయత్నఫలమునగుచు। నలరునిమ్మహాజన సభఖ్యాతిమీఱ.

సీ. పన్నుగట్టుటయందు బ్రభువులౌ హూణుల కేనాఁటికైననుఁ దృప్తిలేదు
ఉద్యోగములుజేయు నున్నతులకుఁ గార్య నిర్వాహమందున నియతిలేదు

బహుః క్షలఁదేరి ప్రజ్ఞాఢ్యులగు మీకు రవ్వంతయేని ధైర్యంబులేదు
మితిలేని తమ చెడ్డగతినెల్లఁదగ విన్నవింపఁగ రయితుకు విద్యలేదు
తెలుఁగుతెలియంగ దొరలకుఁ దెలివిలేదు । దీనదశఁ బాపఁగలయట్టి దిక్కులేదు
కటకటా యెట్టులున్నదో కాపులదశ । సుగుణ ధనులార జనులార చూడరయ్య.

సీ. నేలదున్నదమన్నఁ జాలతరము పన్ను నీరుగావలెనన్న నీటిపన్ను
వాణిజ్య మొనరింప వచ్చుబడికిఁ బన్ను సరుకులమ్ముదమన్నఁ సంతపన్ను
కట్టెలమ్ముదమన్నఁ గలపకింకొకపన్ను పట్టణంబుల మున్సిపాలుపన్ను
పాఁపోవుదమన్నఁ బండిహాసీల్ పన్ను కొంపమ్ముకొన్నచో స్టాంపుపన్ను
ఉన్నమట్టుకు తినకుండ నుప్పుపన్ను । ననెడుపన్నులెదిగదీసె జనులనెల్ల
కటకటా యెట్టులున్నదో కాపులదశ । సుగుణ ధనులార జనులార జూడరయ్య.

సీ. అధికారిభూతంబు లడుగు లంచములిచ్చి పరిపరివిధములౌ పన్నులిచ్చి
మునసబు కరణాల ముడుపు లన్నియునిచ్చి కోసినూర్చినవారి కూలినిచ్చి
కచ్చేరిబంట్రౌతు గముల కీనామిచ్చి పాలేళ్లకునుఁ గొంత పంటనిచ్చి
యజమానునకు పంట నర్థభాగంబిచ్చి సైకమిచ్చినవాని వడ్డినిచ్చి
గడ్డిమాత్రమె మిగిలించుఁ గాపువాఁడు। సేవ్యమునఁ దానుబసులు భక్షించుకొఱకు
కటకటా యెట్టులున్నదో కాపులదశ । సుగుణ ధనులార జనులార చూడరయ్య.

సీ. గృహములయందు దరిద్రదేవత నిల్చె గొప్పసంసారముల్గుల్లలయ్యె
చక్కనిభూములు సారహీనములయ్యె వివిధవస్తు ధరలు వృద్ధిబొందె
మానుపటిపనులెల్ల మొదలంట నడుగంటె మానాభిమానము ల్మాయమయ్యె
లక్షాధిపతులెల్ల భిక్షాధిపతులైరి గనుపించు నేఁటేటఁ గాటకములు
అంతకంతకు ఋణబాధ లధికమయ్యె । దొరలకు బ్రజలమీదను గరుణదప్పె
కటకటా యెట్టులున్నదో కాపులదశ । సుగుణ ధనులార జనులార చూడరయ్య.

సీ. అధికారులకుదైన్యమంత స్పష్టపఱుచు దేశస్థులకుమైత్రి దిట్టపఱచు
నఖిలజాతుల వారికైకమత్యముఁ గొల్పు రాజ్యాంగ విషయవార్తలనుఁదెల్పు
జనులలోనుండు నజ్ఞానమంతయుఁ బాపువినయాది గుణముల విధముఁజూపు
ప్రభువుల్లపై గట్టి భక్తినిఁ బ్రకటించు సాహస ధైర్యముల్ సంఘటించు
గౌతమీమండలసభ నిక్కముగ మనకుఁ । గాన జనులార యుక్తమాకాలమందె
ధరణి నిమ్మహాజనసభ స్థిరముగాఁగ । పాటుపడరయ్య వినరయ్య పలుకరయ్య.

సీ. వ్యవసాయ మొనరించి వివిధనష్టములొంది కడగండ్లఁ బడుపంట కాపులార
త్రాణలేకున్నను వాణిజ్యమొనరించి పన్నులిచ్చు[illegible]నునో వైశ్యులార

యభిమాన ధనులంచు నఖిలదేశములందుఁ బ్రఖ్యాతిగన్న యో రాజరీ!
విద్యలన్నియు నేర్చి యుద్యోగములులేక విసికి వేసారు నో విప్రులార
ప్రాతపగలున్న నవిమాని భక్తిఁ బూని। తగుధనములిచ్చి సభలకందఱును వచ్చి
పాటుపడరయ్య వినరయ్య పలుకరయ్య। శ్రద్ధగొనరయ్య సభలను జరుపరయ్య.

సీ. మొగమోటఁ యనుమాటఁ దెగఁగోసి దొరలతో జనులకై వాదించుసాహసుండ
యతిమనోబలముచే నలగవర్నరుచేత మెప్పుగైకొన్న యమేయగుణుఁడ
కార్యవాదమెగాని ఖడ్గవాదములేక సఫలకార్యుఁడవైన శాంతధను డ
ప్రజలకష్టము నెల్ల బాపినంగాని నిద్రయినబోవని యో దయార్ద్రహృదయ
చెలిమి నీసభ దొరలకుఁ దెలుపవయ్య। కినుకలేకుండఁ గరుణ గల్గింపవయ్య
యో సభాగ్రాసనాధీశ యో సుశీల। సుగుణసముదాయ న్యాయపతి సుబ్బరాయ.

సీ. చలువపందిళ్లఁ గౌశలముతో నిర్మించి భోజన సదుపాయములనొనర్చి
రవిరశ్మిసోఁకనట్టి రమ్యహర్మ్యములిచ్చి సభయెంతొ రీవితో జరుగఁజేయు
విబుధుడౌ బాదము వేంకటరత్నాఖ్యు తద్బంధుగణముల స్తవమొనర్చి
వరమండల సభాప్రపంచనిర్మాత కారణులౌచు బహుజన ప్రణుతులగుచు
ప్రబలుగంజాము వేంకటరత్నవిభునిఁ బ్రవిమలుని శేషగిరిరావుఁ బద్మనాభ
పేర రాజముఖ్యుల నెల్ల వినుతిజేసి। వందనంబులఁ జేతు మీకందఱకును.

ఉ. భూజనవందితంబుఁ బరపూర్ణ మనోరథ దాయకంబునై
రాజిలు నిమ్మహాసభ కరంబనుకూలతఁ గాకినాడ నీ
యోజను మన్మథాబ్దమున నొప్పెఁగదా యిఁక సభ్యులార యీ
రాజమహేంద్రపట్టణము రండు ముదంబున నిందునాటికిన్.

తే. గౌతమీమండల సభకు ఖ్యాతిమెఱయ। పూర్ణభక్తి సమర్పించెఁ బుష్పమాల
వసుధవీరవాసరపురవాసియైన। "చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహమూర్తి"

ఉత్తరమున నాంధ్రదేశ మార్యులచే నాక్రమించుకొనఁబడి దక్షిణమున ద్రావిడదేశము వా రాక్రమించుకొన వచ్చినప్పు డందలి ద్రావిడులకు దక్షిణమునకుఁ బారిపోవుటకు సముద్ర మడ్డమగుటచేతను ఉత్తరమున నాంధ్రదేశ మదివఱకే యార్యులచే నిండియుండుటచేతను వీలుపడక తమ సామర్థ్యముకొలఁదిఁ బోరాడి తుదకుఁ బరాజితులయిరి. ఆర్యులకును ద్రావిడులకునుఁ గల పోరాటమువల్లనే ద్రావిడమున నంతగా ప్రథమమున సంస్కృతపదములు చేరకుండినవని నేను భావించెదను.

ఆంధ్రభాషకుఁ బూర్వ ముపయోగించు లిపికిని ప్రస్తుత ముపయోగించు లిపికిని విశేషభేదముగలదు. అట్టి లిపిపూర్వశాసనములయందుఁగనుపించుచున్నది. ఇప్పటి తెలుగు లిపికిని కన్నడ లిపికిని సమీప సంబంధ మగుపించును. అచ్చులనియు హల్లులనియుఁ దక్కిన భాషలయందువలెనే యాంధ్రమునగూడ నక్షరములలో భేదముకలదు. ఇందు హల్లులకు వ్యంజనములనియు నచ్చులకు ప్రాణులనియు నామాంతరము గలదు. ప్రాణ మనగా వాయువు. దంతములు, నాసిక మొదలగువానిచే నుచ్చరింపఁబడునప్పు డడ్డగింపబడక వాయువును విడుచుటవలనఁ గలిగిన యక్షరములే ప్రాణులు. స్వరపేటికనుండి పుట్టిన ధ్వనినడ్డగింపకుచ్చరింపఁబడు స్వరములు అచ్చులు. వ్యంజనమనగా నడ్డగింపఁబడినదనిభావము. స్వరపేటికయం దుదయించినధ్వనిని నాలుక, మూర్ధము, దంతములు, నాసిక మొదలగు నవయవము లడ్డగించుటవలనఁ గలిగిన స్వరములే హల్లులు. అట్లు స్వరపేటికనుండి వచ్చు వాయువు నడ్డగించుటయం దుపయోగించు అవయవములఁ బట్టియే వీనిలో కంఠములనియు, మూర్ధములనియు, అను నాసికములనియు, దంతములనియు, తాలువులనియు భేదములుకలవు.

తెలుఁగు కేవలముఁ బ్రయోగశరణ్యమగు భాషయని యప్పకవి మొదలగు లాక్షణికులు చెప్పియున్నారు. ఆంధ్రమున గ్రంథరచనముమాత్రము లేకపోయినను నది చిరకాలమునుండి దేశభాషగా మాటలాడఁబడుచుండినదని చెప్పుట కెవరు సంశయింతురు? ప్రాకృతము, ఆంధ్రము మొదలగు షడ్భాషలు మొదటఁ ద్రివిక్రమసూత్రములచేతను, వాల్మీకి మూలసూత్రములచేతను, సోమచంద్రసూరి రచిత భాష్యములచేతను నుద్భవమొందినట్లు కాకునూర్యప్పకవి మొదలగు లాక్షణికులు వ్రాసియున్నారు. మఱియు నాంధ్రకౌముదియందు సోమచంద్రుఁడు, కణ్వుఁడు, భృగుముని, పుష్పదంతుఁడు, సోముఁడు, విష్ణువు, చంద్రుఁడు మొదలగువా రాంధ్రభాషోత్పత్తికిఁ గారణమని చెప్పఁబడియున్నది. కణ్వుఁడు ఆంధ్ర మహావిష్ణుని యాస్థానమునసుండిన వాఁడనియు నాతని యాజ్ఞానుసారముగా నాంధ్రమున కతఁడు లక్షణ మేర్పఱచెననియుఁ గొందఱు చెప్పెదరు. తమ యేలికయగు నాంధ్రమహావిష్ణునిచే గౌరవింపఁ

బడిన తెలుఁగుభాషను నిందించినవారు గురుద్రోహులును, పాపులును నగుదురని కణ్వుఁడు చెప్పినట్లుగా నాంధ్రకౌముదియందు వ్రాయఁబడియున్నది. అథర్వణుఁడు, కణ్వుఁడు, బార్హస్పతియు నాంధ్రమునకుఁ బ్రథమలాక్షణికులని కొందఱనుచున్నారు. ఇందు నథర్వణకారికలను, బార్హస్పతిసూత్రములను మాత్రమే మన మెఱుఁగుదుము మఱియు నథర్వణకారికలయందు "హారేర్మతి" యని చెప్పుటచే హరియనువాడొకడు కూడ నాంధ్రమునకు లక్షణము వ్రాసెనని తెలియవచ్చుచున్నది.

అథర్వణాచార్యుఁడు నన్నయభట్టుతో సమకాలీనుఁడనియు, నతనికి ద్వితీయాచార్యుఁడను నామాంతరముండినదనియుఁ బ్రసిద్ధియొకటికలదు. నన్నయభట్టు క్రీస్తుశకము ౧౧ వ శతాబ్దాదియందు రాజరాజనరేంద్రుని యాస్థానమున నుండెను. ఇతఁడు భారతమునుఁ దెనిగింప నారంభించి యందుఁ గొంతవఱకుమాత్రమే తెనిగించి తర్వాత మృతినొందెను. భారతమునకుఁ బూర్వమాంధ్రమున వ్రాయఁబడిన గ్రంథము లేవియు నిప్పుడు కానుపించవు. కావున భారతమే నాంధ్రమున బ్రథమగ్రంథమని చెప్పనొప్పును. నన్నయభట్టు ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యను తెనుగు వ్యాకరణమును రచియించి తర్వాత భారతమునుఁ దెనిగింప నారంభించెనని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ఇది యెంతవఱకు నిజమో నేనుఁ జెప్పనేరను. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి బాలసరస్వతిచేతనే రచియింపఁబడి నన్నయభట్టుచే రచియింపఁబడకపోయిన పక్షమున నిప్పుడున్న గ్రంథములలో "వికృతివివేకమను" నథర్వణకారికావళియే తెలుగునకుఁ బ్రథమలక్షణమని చెప్పవలయును. ఆంధ్రకవీశ్వరులును, లాక్షణికులును భారతమాంధ్రమునకుఁ బ్రథమగ్రంథమని యొప్పుకొని, దానినిఁ బ్రధాన లక్ష్యగ్రంథముగా నంగీకరించి, యందలి ప్రయోగముల నన్నిటిని సాధువులుగా గ్రహించుచున్నారు. కవిత్వమందును, ప్రౌఢత్వమందును భారతమును మించినట్టిగాని సరియగునట్టిగాని గ్రంథము మఱియొకటాంధ్రమునఁ గనుపించదు. సర్వవిధములచేతనుఁ బ్రాశస్త్యమయి దోషరహితమును, నిర్దుష్టమునునై ప్రధానలక్ష్యగ్రంథముగా నెన్నఁబడు భారతము అంతకుఁ బూర్వమాంధ్రమున గ్రంథము లెవ్వియు లేకయే ప్రప్రథమమున నంత యుత్తమశైలిని వ్రాయఁబడినదను టంత యుక్తి యుక్తముగాఁ గానుపించదు. భారతము రచియింపఁబడుటకుఁ బూర్వమే ఆంధ్రకవిత్వము పరిపక్వమయినట్లా గ్రంథకవిత్వధోరణీనిఁబట్టియే తెలియును. భారతమునకుఁ బూర్వమాంధ్ర గ్రంథరచనమే యుండినయెడల నన్నయభట్టుగాని తత్కాలీనులగు నితరులుగాని యట్టి గ్రంథములనుగూర్చి తమ గ్రంథములయందెచ్చటనైన వ్రాయకుండురాయను సందియము తోచుచున్నది. భారత రచనకుఁ బూర్వమాంధ్రకవిత్వ మున్నను గ్రంథరచనకుమాత్ర మెవ్వరును బూనుకొనకుండిరని

నేనూహించెదను. భారతము రచియింపఁబడుటకుఁ బూర్వము కవిరాక్షసుఁడను నొక యుద్దండకవి యుండినట్లుఁ గొందఱు లాక్షణికులు చెప్పియున్నారు. ఆకాలమున నాంధ్రమునఁ బ్రజ్ఞావంతులగువారు సాధారణముగా సంస్కృతమున గొప్పపండితులుగా నుండుటచేతను, సంస్కృతమున నప్పటికే యనేకగ్రంథము లుండుటచేతను, ఆంధ్ర గ్రంథరచన మప్పు డంత గౌరవముగా నెంచఁబడకుండుటచేతను, దత్కాలపు పండితు లాంధ్రమున నెంత దొడ్డవారయ్యును, తెలుగున గ్రంథరచనచేయుట కంతగా శ్రద్ధవహింపనైరనినే నూహించెదను. ఆంధ్రమున గ్రంథరచనఁ జేయఁదలచిన వారు కొంచెముగను, గొప్పగను సంస్కృతమునఁ బాండిత్యములేనివారు కాకపోవుట చేతనే నేప్రథమమున రచియింపఁబడిన ఆంధ్రవ్యాకరణములన్నియు సంస్కృతముననే వ్రాయఁబడినవి. మఱియు సాధారణముగాఁ బూర్వకాలమున గొప్పరాజుల యాదరణయుఁ బ్రోత్సాహమునులేక గ్రంథములు రచియింపఁబడకపోవుటచేతను, అప్పటి కాలమున నాంధ్రగ్రంథములకుఁ గృతినాయకుఁడుగా నుండుటకంటె సంస్కృత గ్రంథములకుఁ గృతిపతిగానుండుట యెక్కువగా భావింపఁబడుటచేతను, నాంధ్ర గ్రంథరచనమున కప్పు డంతగా బ్రోత్సాహము కలుగకపోయినదని నేను తలంచెదను.

నన్నయభట్టు కాలము మొదలుకొని యాంధ్రకవితా పితామహుఁడగు నల్లసాని పెద్దన కాలము వఱకును మహాకావ్యముల కాలమని చెప్పవచ్చును. క్రీస్తుశకము ౧౧ వ శతాబ్దాది మొదలుకొని ౧౫ వ శతాబ్ద మధ్యమువఱకు నుండిన యీ మహాకావ్యముల కాలమునందు రచియింపఁబడిన గ్రంథములన్నియు సంస్కృతమునుండి భాషాంతరీకరింపఁబడిన మహాకావ్యములు; కావుననే యీకాలమునకు మహాకావ్యములకాలమని నేను పేరుపెట్టుచున్నాఁడను. కవిత్రయమని సాధారణముగాఁ జెప్పఁబడు నన్నయభట్టు తిక్కన సోమయాజి ఎఱ్ఱాప్రగ్గడలచే నాంధ్రీకరింపఁబడిన భారతమును, తిక్కనచే రచియింపఁబడిన నిర్వచనోత్తర రామాయణమును, ఎఱ్ఱాప్రగ్గడచే నాంధ్రీకరింపఁబడిన హరివంశమును, అథర్వణాచార్యుని చేవిరచింపఁబడినభారతమందలి కొంత భాగమును, ఆంధ్రవ్యాకరణమును, రంగనాథునిచేఁ జేయఁబడిన ద్విపదాంధ్ర రామాయణమును, భాస్కరాదులచే రచియింపఁబడిన రామాయణమును, నాచన సోమనాథ కృతమగు హరివంశము, వసంతవిలాసము మొదలగు గ్రంథములును, బమ్మెర పోతనామాత్యునిచే రచియింపఁబడిన భాగవతమును, మారనచే నాంధ్రీకరింపఁబడిన మార్కండేయ పురాణమును, పిల్లలమఱ్ఱి వీరభద్రకవిచే నాంధ్రీకరింపఁబడిన జైమినిభారతమందలి యశ్వమేధపర్వమును, కేతనచే రచియింపఁబడిన ఆంధ్రదశకుమార చరిత్రమును, ఆంధ్రభాషా భూషణమను నాంధ్రవ్యాకరణమును, విన్నకోట పెద్దనామాత్యునిచే

రచింపఁబడిన కావ్యాలంకార చూడామణి యను నలంకార శాస్త్రమును, శ్రీ నాథుని చే నాంధ్రీకరింపఁబడిన కొన్ని పురాణములును, నైషధకావ్యమును నింక ననేక పురాణములును నితరగ్రంథములును ఈకాలమున వెలువడినవి.

ఈ కాలమున రచియింపఁబడిన యాంధ్రగ్రంథములలో నొకటి రెండు తక్క తక్కినవన్నియు సంస్కృత మూలగ్రంథములనుండి భాషాంతరీకరింపఁబడినవి. ఇప్పటి కవిత్వము మిక్కిలి నిర్దుష్టమయి, రసవంతమయి, మృదుమధురతనుఁ, బ్రౌఢత్వమునుఁ గలదిగానున్నది. ఈకాలమునందలి గ్రంథకర్తలందఱును సంస్కృతమునం దసమాన పాండిత్యముగలవారుగా నగపడుచున్నారు. వీరిలో సాధారణముగా నందఱును బ్రాహ్మణులుగానే కనుపించుచున్నారు. అందు రంగనాథుఁడుమాత్రము క్షత్రియుఁడని కొందఱు చెప్పెదరుగాని యిందు కాధారములు కానరావు. మఱికొందఱు పోతఁడు బ్రాహ్మణుఁడే యనుచున్నారు. భారతమునుఁ దెనిఁగించిన కవులలో నాంధ్రపదములను విస్తారముగా నుపయోగించిన కవి తిక్కనమాత్రమే యని నేనూహించెదను.

నన్నయభట్టు నూటికి ౫౦ తెలుగు పదములును, తిక్కన సోమయాజి నూటికి ౭౦ తెనుగుమాటలను, ఎఱ్ఱన నూటికి ౪౦ తెలుగుపదములను వాడియున్నారు. ఈ కాలపు కవీశ్వరులలో మనమిప్పు డెఱిగియుండినంతవఱకు నెక్కు వాంధ్రపదముల నుపయోగించినవాఁడు తిక్కన యొక్కఁడే యని చెప్పవలసియుండును. సంస్కృతమందలి పురాణములన్నియు నీకాలమున నాంధ్రీకరింపఁబడినవి. నన్నయభట్టాదులచే నాంధ్రీకరింపఁబడిన భారతము మూలగ్రంథమున కంతగా సరిగానుండదు. అందుఁ గృష్ణార్జున సంవాదమగు భీష్మపర్వమందలి భగవద్గీతలనుఁ దిక్కన యాంధ్రీకరింపనే లేదు. మతగ్రంథమును యోగశాస్త్రమునునగు భగవద్గీత నాంధ్రీకరించుట గ్రంథమును నగౌరవపఱచుటయని తిక్కన యీపనికిఁ బూనుకొని యుండకపోయెనని నేనూహించెదను. ఈకాలమునందలి జనులు మిక్కిలి దైవభక్తి విశ్వాసములు కలవారుగా గనిపించుచున్నారు. భారతము ప్రధానలక్ష్య గ్రంథముగా నెన్నఁబడుచుండినను, కవిత్వ ధోరణియందును, శైలియందును, బహునిర్దుష్టముగను, ప్రౌఢత్వమునుఁ గల యుత్తమ గ్రంథముగా నున్నను నన్నయ సౌలభ్యముననను, శబ్దాలంకారాది చిత్రములయందును, పదసౌకుమార్యముననను, ననర్గళ కవితాధోరణియందును భాగవతమే యుత్కృష్టమయిన గ్రంథమని నా తాత్పర్యము. ఆంధ్రభాగవతము మూలగ్రంథమునకు సరిగా నున్నది. బమ్మెర పోతనామాత్యుఁడు మిక్కిలి దైవభక్తిగలవాఁడు గనుక నాతని కవిత్వము భక్తిరసపూరితముగానున్నది. భాషాంతరీకరింపఁబడిన సంస్కృత పురాణములయం దెల్లభారతమే యుత్తమమైనది.

ఈ శ్లోకము లేకారణముననో బ్రహ్మశ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు ముద్రింపించిన "కారికావళి" యందును నాయొద్దనున్న యేఁబదియేండ్లనాటి లిఖితప్రతి యందును గానరాదు. అయిన వీనిని అప్పకవి యెఱిఁగినట్లు;

క. శ్రీ క్షితిధర కాళేశ్వర । ద్రాక్షారామంబు లనఁగఁ దనరారెడు నీ
త్రిక్షేత్రంబుల లింగము । లీ క్షితిని ద్రిలింగసంజ్ఞ నెన్నిక కెక్కెన్.

గీ. తత్త్రిలింగ నివాసమై తనరుకతన । నాంధ్రదేశంబు దాఁద్రిలింగాఖ్యమయ్యెఁ
దెలుఁగగుచుఁదద్భవముదానివలనఁబొడమె। వెనుకఁగొందఱుదానినె తెనుఁగనంద్రు.

తే. గీ. ఆంధ్రదేశ పురస్థాయులైన సకల । జనములకును మఱుంగు లేశంబులేక
తేటతెల్లమిగాఁ బల్కుమాటలెల్ల । నవని శుద్ధాంధ్రదేశంబు లనఁగఁబడును."

అను పద్యత్రయముచేఁ దేటపడుచున్నది. మఱియు మామిడి వెంకయ్యకృతమగు 'నాంధ్ర దీపిక' నుండి యీ శ్లోకముల కేంబడొరతన వ్యాకరణమున నుదాహరించియున్నాఁడు.

"శ్లో. ఆంధ్రనాథో మహావిష్ణుర్నిశంభు దనుజాపహః
పురాస్వాయంభువమనోః కాలే కలియుగే హరిః.

శ్లో. కాకులే రాజవర్యస్య సుచంద్రస్య తనూభవః
అభవత్సర్వదేవైశ్చ వేష్టితో లోకపూజితః.

శ్లో. శ్రీశైల భీమ కాళేశ మహేంద్రగిరి సంయుతం
ప్రాకారంతు మహత్కృత్వా త్రీణిద్వారాణిచాకరోత్.

శ్లో. త్రిలోచనో మహేశ స్స్వత్రిశూలంచ కరేవహన్
త్రిలింగరూపీన్యవసత్ త్రిద్వారేషు గణైర్వృతః.

శ్లో. ఆంధ్రవిష్ణుస్స్వరయుతో దనుజేననిశంభునా
యుద్ధాత్రయోదశయుగాన్ హత్వాతం రాక్షసోత్తమం.

శ్లో. అవసత్తత్ర ఋషిభిర్యుతో గోదావరీతటే
తత్కాలప్రభృతిక్షేత్రం త్రిలింగమితి విశ్రుతం.

శ్లో. తత్రత్యాస్తత్యమాలాపా స్తత్కాలీనాహరేర్భటాః
కాలేన మహతాసర్వం తత్సమం స్వల్పబుద్ధిభిః.

శ్లో. అస్ఫుటోచ్చార్యమాణం సత్తద్భవంచేతి సమ్మతం
వికర్షవ్యత్యయాభ్యాంచ పాదాద్యోక్తివిశేషతః.

శ్లో. తద్భవాఇతికథ్యంతే కాలేన మహతాసమాః
బ్రహ్మణా నిర్మితావాచః పూర్వమాంధ్రే శితుర్హరేః
అచ్ఛాయితిచకథ్యన్తే సుపర్వభాతు సమన్వితాః."

ఈ కడపటిశ్లోకము, దేశ్య మాంధ్రవిష్ణునితో నార్యులు రాక ముందున్న బ్రహ్మ నిర్మితమైన భాషయని బోధించుచున్నది. బ్రహ్మచే నిర్మింపఁబడిన దనఁ బూర్వ నివాసులగు ననార్యులచే ననాదిగా వాడుకొనఁబడుచున్న (Coeval with the people) యది యని యర్థము. కావునఁ బైశ్లోకముచే నాంధ్రులు మొదట వాడుకొనినభాష కేవలదేశ్యమని తెలియుచున్నది. అదే శ్లోకముచే సుబంతములఁ గృదంతముల ధాతువులఁ గల్గియున్న దేశ్యమే 'అచ్చము' 'శుద్ధాంధ్ర' (Pure Telugu) మనిచెప్పఁబడుచున్నదని తెలియుచున్నది. ఆ కారణముననే యప్పకవి దేశ్యమును శుద్ధాంధ్రమనియు నన్యదేశజాంధ్రమనియు రెండుదెఱఁగుల విభజించి శుద్ధాంధ్రముల "ఆంధ్రదేశపురస్థాయులైన" అను పై పద్యములోఁ జెప్పినట్లు వర్ణించుచున్నాఁడు. ఇందాంధ్రదేశపురస్స్థాయులనఁగ నాంధ్రదేశమున నార్యుల రాకకుఁ బూర్వమునుండియు నున్న యనార్యాంధ్రులు (aborigines). అనార్యాంధ్రులకు సంస్కృతాజన్యమగు తెనుఁగు మఱుఁగు, దేశ్యము దెల్లునుగాన దేశ్యము వారి భాషయని యప్పకవియభిప్రాయము. అథర్వణాచార్యుఁడు సెప్పినచొప్పున శుద్ధాంధ్రదేశ్యము నచ్చతెనుఁ గనఁదగును గాని యప్పకవి,

"క. నెలకొను సంస్కృత తత్సమ । ములు దొరలక తజ్జదేశ్యముల మాటను సం
ధిలి కేవలాంధ్రములునా । నలరుకృతుల నచ్చ తెనుఁగులంద్రు తెలుఁగునన్."

అని చెప్పినట్లును కవులు వాడుకొనునట్లును తత్సమేతరమగు నాంధ్ర మచ్చతెనుఁగఁ రాదు. కూచిమంచి తిమ్మకవి వీరేశలింగకవి ప్రభృతులు వ్రాసిన యచ్చతెనుఁగు గ్రంథములు నిజముగ మిశ్రకావ్యములే. నిజమైన యచ్చతెనుఁగు గ్రంథములు, శక్యమైన, నిఁక వ్రాయవలసియున్నవి. అదట్లుండఁ దత్సమేతరమగు సంస్కృతజన్యము నచ్చ తెనుఁగులోఁ జేర్చి తత్సమముఁ జేర్చకుండుట సంస్కృతమునకుఁ దెనుఁగునకుఁగల వ్యుత్పత్తిభేదమును, తెనుఁగులో సంస్కృతము పూర్ణముగ కలయుటకుఁ బొందవలసిన వికారకారణమును దెలుపుచున్నది.

ఇంతవఱకుఁ దద్భవ తత్సమములుమాత్రము సంస్కృతమునుండియుఁ బ్రాకృతమునుండియుఁ బుట్టినవిగాని దేశ్యము వానినుండి పుట్టలేదనియు దేశ్యమాంధ్రుల మొదటిభాషనియుఁ దరువాత తద్భవ తత్సమములు తెనుఁగునఁ జేరినవనియు వైయాకరణుల యభిప్రాయము తేలినది. "శుద్ధాంధ్రమగు దేశ్యమునకు మఱిఁప్రకృతియేది?" అను ప్రశ్నకు వైయాకరణులు బదులు చెప్పకుండుటేగాక పైపెచ్చు దానికి వ్యుత్పత్తి లేదని చెప్పుచున్నారు. అథర్వణాచార్యుఁడు 'రూఢత్వాత్' అని సం॥ ప॥ ౧౯ వ శ్లోకములోను 'దేశ్యమవ్యుత్పత్తి మత్వాత్' అని ౨౧ వ శ్లోకమునందును దేశ్యమునకు వ్యుత్పత్తిలేదని చాటుచున్నాఁడు. మఱి క్రియా పరిచ్ఛేదము,

భాషేయ మమితాతత్రదేశ్యా చిత్రస్వభావయుక్
చ్చిత్రతాతు ద్రష్టవ్యా పూజ్యపాద సుభాషితైః."

౨ వ శ్లోకములో దేశ్యము చిత్రస్వభావము గలదనియు జెప్పుచున్నాఁడు. అథర్వణాచార్యుఁడు దేశ్యముయొక్క వ్యుత్పత్తి నెఱుఁగకుండుటచేతనే ౨౧ శ్లోకమందు "దేశ్యమ వ్యుత్పత్తి మత్వాత్ప్రాకృతేన కథ్యతే" అని కు వ్యుత్పత్తిలేకుండుటచేఁ బ్రాకృతభేదముగాఁ జెప్పఁబడునని వ్రాసినాఁడు. అథర్వణాచార్యు ననుసరించి యప్పకవి ౨౬ వ పుటయందు తెలుఁగునకుం నాష ప్రకృతియనిపించుకొనును. 'ఆ ప్రాకృతమునకు సంస్కృతభాష ప్రకృతి యకొనును" అని వ్రాసియున్నాఁడు. సంస్కృత సమభవములు ప్రాకృత ములం బోలె నంత వికారములను బొందకున్నను, బ్రాకృతశబ్దములవలె నవియు సంస్కృతమె కాన తత్సమ తద్భవములన్నియుఁ బ్రాకృతభవము లనుకొన . తద్భవములకుమాత్రము ప్రాకృతము ప్రకృతియని యప్పకవి యభిప్రాయము కెనుఁగున కంతకుఁ బ్రకృతియనికాదు. ఇయ్యది పైనిడిన వాక్యము "తద్భవ మ" ను శిరిక (heading) క్రింద వ్రాయఁబడియుండుటఁబట్టి తెలియునది. దేశ్యము కన్న ప్రాకృతజన్యమన నొప్పు దేశ్యేతరాంధ్రమెన్నొ చే, దేశ్యమునకుఁ బ్రాకృతమునకు సంబంధ మించుకయు లేన్న గు మొత్తమున మహారాష్ట్రియాది భాషలవలెఁ బ్రాకృతభేదమని వ్యవ హరించుచు నిన బాగని యప్పకవిమతము. అంతెగాని తెనుఁగు పుట్టుకచేఁ బ్రాకృత భేదమని వాని యభిప్రాయముగాదు. దీనికి అప్పకవీయము ౨౫ వ పుటయందు 'భాషాష్టకోత్పత్తి వివరణము' గుఱించి మాటాడుచు చెప్పిన,

"ప్రాకృతాదులు చెడి తజ్జపదములగుచుఁ। బలుదెఱంగులఁ దనలోనఁ గలసియుండు
కతన నీయాంధ్రభాషయుఁ గవిమతమ్ము। నందుఁ బ్రాకృతభేదంబెయనఁగ నొప్పు."

అను తేటగీతప్రమాణము.

మఱియు లక్ష్మీధరకృతమగు 'షడ్భాషాచంద్రిక ననుసరించి యథర్వణుఁడు షడ్భాషా వివరమును తన వ్యాకరణమున వ్రాసె. వీరిరువురననుసరించి షడ్భాషా వివరమేగాక దానికి సంస్కృతాంధ్రములఁ జేర్చి యష్టభాషావివరము నప్పకవి వ్రాసె. షడ్భాషాచంద్రిక యందుఁగాని వరరుచికృతమగు 'ప్రాకృతప్రకాశ' మందుఁ గాని మఱియితరప్రాకృతవ్యాకరణములందుఁగాని, నన్నయభట్టీయము నందుఁగాని, యాంధ్రము ప్రాకృతభేదమనిగాని, యాంధ్రదేశ మొక పిశాచదేశమనిగాని, చెప్పఁబడలేదు. కాన నాంధ్రము పుట్టుకచేఁ బ్రాకృతభేదముగాదు. సంస్కృత ప్రాకృతపదము లధికముగ

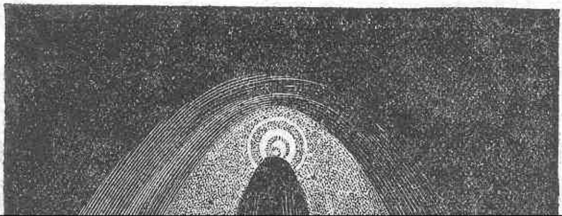
గ్రహించి మహారాష్ట్రియాది ప్రాకృతభేదముల మఱపించియుండుటచేఁ భేదముగ వ్యవహరించుకొనవచ్చునని యథర్వణాప్పకవు లభిప్రాయపడిరి ప్రాకృతభేదమని వారి యభిప్రాయముగాదు.

మనము వ్యాకరణములఁ బరిశోధించిన దానిఫలమేమనఁగాఁ, దెనుఁగ ననాదులగు నాంధ్రులచే వాడుకొనఁబడెననియు, నపుడు కేవలదేశ్యపదన సంస్కృత జన్యపదములు లేవనియు, దేశ్యమే యచ్చ తెనుఁగనియు, నాం కాలమున సంస్కృతము తెనుఁగునఁ జొరనారంభించెననియు, నట్లు సంస్కృతము వికృతమనియు, నది తత్సమమత తద్భవములను రెండురూపమ దనియు, దేశ్యము సంస్కృతమువలనఁగాని ప్రాకృతమువలనఁగాని పుట్టలే వికృతముగాదనియు, తద్భవ తత్సమములు కలయుటచేఁ దెనుఁగు మహారాష్ట్రి భాషలవలెఁ బ్రాకృతభేద మనఁదగియున్నదనియు, నయిన పుట్టుకచే ప్రాకృత గాదనియు, దేశ్యమునకు నుత్పత్తిలేదనియు, వైయాకరణుల యభిప్రాయము నది. నేఁజేసిన సిద్ధాంతమును శంకించెదరేని బ్రహ్మశ్రీ వీరేశలింగము పంత సంగ్రహవ్యాకరణమున 'సంస్కృతప్రాకృతముల సంబంధ మేమియులేక దేశమున వ్యవ్యహరిపఁబడు పదములు దేశ్యములు' అని గ్ర
గోరెద. మఱియు చిన్నయ, వెంకయవలె, సంస్కృతం బా
ద్వితీయ ప్రకృతి, ఆంధ్రభాష వికృతి, యని వ్రాయకుండుటచే, ఆ ముస దేశ్యమునకు సంస్కృతప్రాకృతములు ప్రకృతులుగావనియే యని తలఁచెదను.

మనము విమర్శించిన వ్యాకరణములలో ముఖ్యమైన, నన్నయభట్టీయాథర్వణ కారికలు సంస్కృతమున వ్రాయఁబడియుండుటచే, నవి సంస్కృతమునుండి తెనుఁగు పుట్టినదను వాదమునకు నిదర్శనముగఁ గొందఱు చెప్పెదరు. ఇది సరిగాదు. ఆంగ్లే యులకొఱకు కేంబలు, బ్రౌనుదొరలు దెనుఁగు వ్యాకరణముల నాంగ్లేయభాషను వ్రాసినట్లార్యు లాంధ్రదేశమునకువచ్చి, యందలి దేశభాషయగు దెనుఁగును కాల క్రమమున నవలంబింపవలసిన వారలై, తెనుఁగు వ్యాకరణముల వారి స్వభాషయగు సంస్కృతమున మొదట కణ్వాదులు వ్రాసియుందురు. కణ్వాదుల ననుసరించి నన్న యాదులుకూడ వ్రాసియుందురు.

తెనుఁగు సంస్కృతమునుండి పుట్టినట్టనేక నిదర్శనములుగలవు. మఱియు "దేశ్యమువైయాకరుణులను కొనిన యట్లు రూఢమా? దానికి ప్రకృతియేది? దానికి మఱి యేభాషలతో సంబంధమున్నది?" అను ప్రశ్నలు చర్చింపను, ఈ వ్యాసము యొక్క యుద్దేశముగాదు. ఇవన్నియు వ్యాసాంతరములఁ జర్చింపఁబడును.

ఈ తోఁకచుక్క కీమార్పులన్నియు సూర్యమండలమున కత్యంతసమీపమునకుఁ బోయి దాని దుర్భరమైన యుష్ణములోఁ బడినప్పుడు కలిగినవి. ఆ నెలలో దూరదర్శక యంత్రముతోఁ బరీక్షింపఁబడినప్పుడు తోఁకచుక్కయొక్క బింబ మీ క్రిందివిధమునఁ గనఁబడినది—

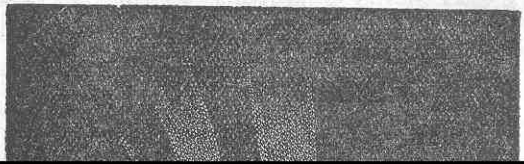

వఱకును పైకి వ్యాపించుటనుబట్టి యప్పుడా తోఁకచుక్క యెంతటివేఁడిమి కోర్వవలసినదయ్యెనో బుద్ధిమంతు లూహించుకోవచ్చును. దీని తోఁక ౨౦౦౦౦౦౦౦౧౦ మైళ్లవఱకును వ్యాపించియుండెను. ధూమకేతువుల తోఁకల స్వభావము తెలియనప్పుడు జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞు లిట్టి తోఁకలు తగిలి భూగోళము మొదలయిన గ్రహమండలములు నశింపవచ్చునని భయపడుచువచ్చిరి కాని తత్త్వము తెలిసిన యీకాలమునం దట్టిమాటలు నవ్వులాటమాటలయి వినోదమునకు మాత్రమే వినియోగపడుచున్నది. ౧౭౭౦ వ సంవత్సరమునం దొక తోఁకచుక్కపోయి బృహస్పతియొక్క యుపగ్రహముల (చంద్రుల) నడుమను బ్రవేశించినది. దాని భార మత్యల్పమగుటచేత నది యా యుపగ్రహముల గతులను చిక్కుపఱుపలేక పోవుటయే కాక వానినడుమను తానే చిక్కువడి బృహస్పతియొక్కయు తదుపగ్రహములయొక్కయు నాకర్షణముచేత స్వగతి విడువవలసినదయి తుదకెట్లో యందుండి తప్పించుకొని వెలువడి యీవలఁబడి స్వకక్ష్యను విడిచి వేఱొకకక్ష్య నవలంబించి తిరుగుచు నిప్పటికిని దన పూర్వపుకక్ష్యను మరలఁ జేరుకొన లేకున్నది. ఇంతకుఁ బూర్వము మఱియొక తోఁకచుక్క సూర్యుని దాపునకుఁ బోయినప్పుడు శిరస్సును తోఁకయు మఱింత పెద్దవి కాఁగా పూర్వరూపము మార్చుకొని యీవలఁబడెను. ఇంకొక తోఁకచుక్క సూర్యునిఁ దారసించి యక్కడనుండి పోవునప్పుడు తోఁకత్రెంచుకొని మఱి పోయినది. మన భూమండలముమీఁద మండు వేసవికాలములో నుష్ణమండలమధ్యమున మిట్టమధ్యాహ్నసమయమునందుండెడి సూర్యుని యుష్ణతేజస్సులకంటె నిరువదియైదువేల మడుఁగుల యుష్ణతేజస్సులు కల చోటికిఁ బోయినప్పు డెట్టిమార్పులు కలిగినను వింతకాదుగదా!

మన సూర్యగ్రహమండలిని దాఁటిపోవు ధూమకేతువుల కక్ష్యలు కొంతవఱకే కాని పూర్ణముగాఁ గానరావు. కనఁబడినదానినిబట్టి లెక్కవేసి ౧౭౪౪ వ సంవత్సరమునఁ జూడఁబడిన యాఱుతోఁకలచుక్క ౧౨౨౬౮౩ వ సంవత్సరములకు లోపల మరల భూమివంకకు రాదని యూహచేసియున్నారు. ఇట్టి తోఁకచుక్కలలోఁ గొన్ని వేలకొలఁది సంవత్సరములలో మరలవచ్చినను, కొన్ని యొకసారి వచ్చినవి యెప్పుడును మరల రానే రావఁట! ఇదివఱకువచ్చిన తోఁకచుక్కలలో నెల్లను ౧౮౧౧ వ సంవత్సరమున కనఁబడినది మిక్కిలి ప్రకాశమానమైనది. దాని బింబముయొక్క వ్యాసము ౪౨౮ మైళ్లుండెను; చుక్కకు చుట్టును గల మకుటము ౧౧౨౦౦౦౦ మైళ్లును, తోఁకయొక్క నిడివి ౧౧౨౦౦౦౦౦౦ మైళ్లును, ఉండెను. ఇది మూఁడువేల సంవత్సరములలో మరలవచ్చి మనకు దర్శనమిచ్చునఁట! దీని ప్రతిబింబ మావలివైపుననున్న పటమునఁ జూపఁబడియున్నది—

కక్ష్యను దాటిపోవును; డెబ్బది యెనుబది సంవత్సరములలో తిరుగునవి నెప్ట్యూన్ కక్ష్యను దాఁటిపోవును. సామాన్యముగా ధూమకేతువుల కొక్కొక్క తోకయే యున్నను, రెండుతోఁక లున్నవియు రెంటికంటె నెక్కువతోఁక లున్నవియు గూడ నప్పుడప్పుడు కనఁబడుచుండును. ౧౭౪౪ వ సంవత్సరమునఁ గనఁబడిన యీ క్రింది తోఁకచుక్క కాఱుతోఁకలుండెను —

సమస్తానర్థములను వానికారోపించుచుండిరి. శాస్త్రజ్ఞాన మంతకంతకు వృద్ధియగు చుండుటనుబట్టి నాగరికతగల దేశములలోనెల్ల నిప్పుడివి బుధచంద్రాదులవలె నియ కాలములలో వచ్చుచుండెడి తేజోమయరూపములని తేటపడినందున వీనివలని భయము భ్రాంతిగా పోయినది. అయినను మాహ్యదేవత యింకను విడిచిపోనందున మనదేశమం దిప్పటికిని తోఁకచుక్కలవలన దేశమున కేదో గొప్ప యుపద్రవము వచ్చునన్న పిచ్చిభయము జనులను బాధించుచునే యున్నది. ఒకానొకప్పుడు తోఁక చుక్క వచ్చినసంవత్సరమున క్షామాదిబాధలలో నేదియైనను రాఁ దటస్థించినను, అది దానివలననే వచ్చినదనుకొను బుద్ధిహీనతను విడిచి మనవారీశ్వరసృష్టి మహిమ లనుజూచి యద్భుతపడి యానందింప నేర్చుకొందురుగాక!

ఉల్కలు.

ఆకాశమువంక మనము చీఁకటిరాత్రులలోఁ జూచుచుండెడుపక్షమున, అప్పు డప్పుడు నక్షత్రమొకటి పడుచున్నట్లు కనఁబడి కొంతదూరమువఱకును రేఖవలె తేజస్సు వ్యాపించి పిమ్మట నదృశ్యమగుచుండుట మనము కనిపెట్టవచ్చును. ఇట్లు నక్షత్రాకారమునఁ బడునవియే యుల్కలు. ఇవి సామాన్యముగా నడిరేయికి పూర్వమున గంటకు పదేసిచొప్పునను నడిరేయికి పరమునందు గంటకు పదునేడేసి చొప్పునను పడుచుండునని జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. ఇవి కంటికి నక్షత్ర ములవలెఁ గానఁబడినను నిజమయిన నక్షత్రములు కావు. ఈ యుల్కలలోఁ గొన్ని శిలాస్వరూపములు; కొన్ని లోహమయములు. ఇవి ధూమకేతు కక్ష్యలలోనే యర్బుద ములకొలఁది గుంపుగుంపులుగా విలిప్తకు పందొమ్మిదిమైళ్లచొప్పున సూర్యునిచుట్టును తిరుగుచు, వానిలోఁ గొన్ని భూమియొక్క యాకర్షణము లోఁబడి తమతోడి సంఘ మును విడిచి యొక్కటొకటిగా భూమివంక వచ్చుచుండును. మనముచూచెడి యుల్క మన దృష్టిపథమునఁ బడుటకుఁ బూర్వ మెంతోనేపటిక్రిందనే తనగుంపును విడిచి మన భూమివంకకు మహావేగమునఁ బడుట కారంభించినను, అది మనభూమిని చుట్టుకొనియున్న వాతావరణములోఁ జొచ్చినతరువాతఁగాని మనకు నేత్రగోచరము కాదు. ఒక్కచోటనుండి చూచువారికే గంటకెన్నియుల్కలు కనఁబడుచున్నప్పుడు, వేలువేలు స్థలములనుండి చూచువారి కీలాగుననే క్రొత్తయుల్కలు కనఁబడుచుండ వచ్చుననియు వాని నన్నిటిని మొత్తముచేసినచో నవి యనంతములు కావచ్చుననియు బుద్ధిమంతులకూహ పుట్టకపోదుగదా. కంటి కగపడునవియు, అతిసూక్ష్మము లగుటచే కంటి కగపడక దూరదర్శక యంత్రసాహాయ్యముననే చూడఁబడునవియు, అయిన యుల్కలన్నియుఁ గలిసి ప్రతిదినమును దాదాపుగా నలువదికోట్లు భూమివంక వచ్చు

చుండునని కొందఱు శాస్త్రజ్ఞు లూహమీఁద గణనచేసియున్నారు. ఆరూమయము లును శిలామయములునయి, పిరంగిగుండ్లకంటెను పెద్దవయి, పిరంగిగుండ్లకంటెఁ బదిరెట్లధిక వేగముతో వచ్చుచుండెడి యుల్కలు ప్రతినిమిషమును వేలకొలఁది విసరినట్లు భూమిమీఁద పడుచుండుపక్షమున జంతుకోటికి ప్రాణాపాయము కలుగు చుండుటకు సందేహముండదు. ఇది యాలోచించియే జీవదయాపరుఁడగు పరమేశ్వ రుఁడు మన సంరక్షణార్థముగా భూమిచుట్టును వాతావరణము సేర్పఱచియున్నాఁడు. భూమిచేత నాకర్షింపఁబడి యుల్కలు మహావేగముతో వచ్చుచు మన వాయుపథము లోఁబడఁగానే యొఱపిడిచేత నిప్పుపుట్టి మండుట కారంభించును. అట్లుమండుట కారంభించినప్పుడే మన ముల్కలను జూడఁగలుగుదుము. వీనిలో చిన్నవి కాలి చూర్ణ

[redacted]

చిన్నయుల్కలు సామాన్యముగా భూమికి డెబ్బదిమైళ్లదూరములో నిప్పంటుకొని మండి కంటికి కనఁబడ నారంభించి యేఁబదిమైళ్లయెత్తునకు వచ్చునప్పటికే కాలిపోయి యదృశ్యము లగునని చెప్పుచున్నారు. అందుచేత నవి యిరువదిమైళ్లదూరమువఱకు మాత్రమే వెలిఁగి రూపడఁగిపోవును. అటుతరువాత వాని యతిసూక్ష్మమయిన దుమ్ము మాత్రమే వాయువులోఁ గలిసి యెవ్వరికి నేహానియుఁ గలుగకుండ భూమిమీఁదికి వచ్చును. ఉల్కలు భూమికి నూఱుమైళ్ల యెత్తునకు లోపలనే కనఁబడును. ౧౮౭౩ వ సంవత్సరమునందు గణనవేసిన నూటిలో, ౨౨ భూమినుండి యిరువదినాలుగు మొదలుకొని నలువదిమైళ్లలోపలను, ౩౪ నలువది మొదలుకొని యేఁబది మైళ్లలోపలను, ౧౩ డెబ్బది మొదలుకొని యెనుబది మైళ్లలోపలను, ఉండినవి. ౧౮౬౩-౭౧ సంవత్సరములలో శ్రావణమాసమునందు గణనవేసిన యఱువదియాఱును సరాసరిని డెబ్బదియెనిమిది మైళ్లయెత్తున కనఁబడి యేఁబదిమూఁడు మైళ్లయెత్తున నదృశ్యములగుచు వచ్చినవి. వానియొక్క వేగము మొత్తముమీఁద సెకనుకు ముప్పదినాలుగు మైళ్లచొప్పుననుండెను. వానిలో నేనియు సెకనుకు పండ్రెండుమైళ్లకంటె తక్కువవేగముతోను నలువదినాలుగు మైళ్లకంటె నెక్కువ వేగముతోను పడినవిలేవు. వాని తూనిక తులములో నాఱవవంతు మొదలుకొని రెండుపీసెలునర వఱకును ఉండెను.

భూమిపైనకు వచ్చెడి యుల్కలన్నియు నింత చిన్నవికావు. వాయుపథమునఁబడి మహావేగమున వచ్చునప్పు డెంత కాలి యఱిగి చిన్నవయిపోయినను, కొన్ని మనుష్యునికిఁ దగిలినపక్షమున వానిని చంపఁదగినంత పెద్దవిగానే భూమిమీఁద పడుచున్నవి. ఇట్లు పడిన యుల్క లనేకములు లండన్ నగరములోని చిత్రవస్తు ప్రదర్శనశాలలోఁ బెట్టఁబడియున్నవి. అందొకటి మున్నూఱుమణుగుల బరువున్నదఁట! పారిస్సు నగరపు చిత్రవస్తు దర్శనశాలలోనున్న యుల్కయొకటి యిరువదిమణుగులు తూఁగునఁట! అమెరికాఖండమునఁ బడిన యుల్కయొకటి యేడెనిమిదడుగుల పొడుగుగలదియున్నదఁట! గాలితో నొరసి కాలికాలి యఱిగి పొడుమయి భూమిని జేరునప్పటికే యింత పెద్దవిగానున్నవి, మొట్టమొదటఁ దమ గుంపులోఁ గలిసి సూర్యునిచుట్టును ప్రదక్షిణములు చేయుచున్నప్పు డెంతపెద్దవిగా నుండునో! ఇట్టి పెద్దయుల్కలు మండి చంద్రునివలె వెలుఁగుచు భూమిమీఁదికి వచ్చినను, క్రిందపడినతరువాత చాల్లాఱి రాళ్లవలె నగును. ఇవి పడునప్పుడు కొన్ని సమయములయందు పిరంగులు కాల్చినట్లు చప్పుడగును. ఈ శతాబ్దారంభమున ఫ్రాన్సుదేశములో నొక్కయుల్క పడినప్పుడు పిరంగుల మ్రోఁతవలె గొప్పధ్వని యగుటయేకాక దానికాలి విఱిగిపోయిన వేలకొలఁది రాతిముక్కలు కొన్నిమైళ్లవఱకును చెదరిపడినవి. ఈశ్వరానుగ్రహమువలన

ప్రాణాపాయము మాత్ర మెవ్వరికిని గలుగలేదు.

రాత్రులు ప్రతిదినమును నక్షత్రములు పడుచున్నట్లుగా నుల్కలు మితముగా రాలుచుండుట నేత్రగోచరమగుచున్నను, కొన్నిసమయములయందవి యపరిమితముగా రాలుచు వర్షమువలె కురియును. భూమివంక నొక్కదినమునఁబడెడి యుల్కలన్నియు నొక్కవైపునుండి యేక మధ్యభాగమునుండియే వచ్చుచుండుటవలన, అవి యొక్కొక్క యుల్కారాశినుండి వచ్చుచున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. భూమి తన కక్ష్యలో తిరుగునప్పుడు నూటికంటె నెక్కువసంఖ్యగల యుల్కారాసుల నెదుర్కొనును. వానిలోఁ గొన్నిటికి సమీపమునుండియు, మఱికొన్నిటికి సరిగా నడిమినుండియు, భూమి పోవును. మూడవతరగతిదైన యొక యుల్కారాశి నడిమినుండి భూమి పోవుట తటస్థించుచుండుటచేత ముప్పదిమూడు సంవత్సరముల మూడేసి మాసములకొకొక్కపర్యాయ మీ యుల్కాపాతములు కార్తికమాసములలో లెక్కకు మిక్కిలిగా కలుగుచుండును. ౧౭౯౯ వ సంవత్సరమున గ్రీన్‌లాండు ద్వీపములోను, ౧౮౩౩ వ సంవత్సరమునం దమెరికాఖండములోను, ౧౮౬౬ వ సంవత్సరమున లండన్ నగరములోను, ఉల్కలవానలు కురిసినవి. అప్పుడొక్కరాత్రిలోఁ బడిన యుల్కలే వేలకొలఁది యుండినవి. ౧౮౬౬ వ సంవత్సరమునఁబడిన యుల్కలు రెండుగంటలపాటు కాలములో గ్రీనిచ్ నక్షత్రశాలనుండి యెనిమిదివేలు లెక్కింపఁ బడినవి. ఈప్రకారము వరుసగా నాలుగుసంవత్సరములు ౧౮౬౬ మొదలు ౧౮౬౯ వఱకును కార్తికమాసములలో బహురాత్రులు మితిమీఱిపడినవి. ఇట్టి గొప్ప యుల్కాపాతము ౧౮౯౯ వ సంవత్సరము వఱకును మరలఁ గలుగదు. దినమునకు ౧౫ లక్షల మైళ్ళచొప్పున భూమి తన కక్ష్యలో నతివేగముగాఁ బోవుచుండునపుడు బహుదినములు వరుసగా వర్షమువలె వచ్చుచుండెడి యుల్కలను గల రాశి యెంత పెద్దదయి యుండునో చెప్పుటకంటె నూహించుకొనుట సులభము. ఈ యుల్కారాశి సంఖ్యయం దర్బుదములును నిర్బుదములును గల యుల్కలతో నిండియుండి లక్షల కొలఁది మైళ్లవఱకును వ్యాపించియుండెను. నిడివియు వెడల్పు నటుండఁగా దీని సాంద్రతయే యెదులక్షలమైళ్లున్నదఁట! దీనికక్ష్య సూర్యునిసమీపముననుండి యూరనస్ మండలముపైవఱకును వ్యాపించిన దీర్ఘవృత్తముగా నున్నది. ఈ రాశిలోని యుల్కలొకదానినొకటియంటక దూరముగానుండి యన్నియుఁ గలిసి తమకక్ష్యలో సూర్యునికి ప్రదక్షిణములు చేయుచున్నవి. ముప్పదిమూడు సంవత్సరముల కొక్కపర్యాయ మనంతములయిన యుల్కలను భూమి పాలుచేసి పోవుచున్నను, చూచుటకీ రాశియందలి యుల్కలసంఖ్య యెంతమాత్రమును తగ్గుచున్నట్లు కనఁబడదు.

క. ఎవ్వరు లేనెడ నొక్కఁడు । నొవ్వంగా నడిచెనేని నొప్పికోలఁదియున్
జివ్వకతము నరయందగు । నావ్విన్వాఁ డెగ్గులాడు నుత్తమునైనన్. ౫౦
క. అడిచెదనని యాఁకించుట । యడుచుట మెయి తట్టుగట్ట నడుచుట నెత్తు
ర్వెడలఁగ నడుచుట విఱుగఁగ । నడుచుట యొండొంటికంటె నధికపుఁదప్పుల్.
క. హీనుని నడిచిన నర్ధము । హీనుఁ డధికు నడిచెనేని నినుమడి సరివాఁ
డైనఁ బదిపణములచ్చుట । తానుచితము తప్పుకోలఁదిఁ దగు రెట్టింపన్. ౫౨
క. మెడ చెయ్యి కన్ను పాదము । తొడ నాలుక ముక్కు చెవులు తునియలు గాఁదా
నడిచెదనని యొరుఁ బరుసము । నాడిన యతఁడు దండుగచ్చు నూఱు పణంబుల్.
క. ఒక్కనిఁ బెక్కండ్రడిచినఁ । దక్కక వేర్వేఱ రెట్టి దండువుగొని తా
నక్కజముగ దండించుట । నిక్కపుధర్మంబు మేదినీనాథునకున్. ౫౪
క. రెండును నాలుగు పణములు । దండువగున్ క్షుద్రపశువుఁ దగుపశువును సు
ద్దండత నడిచిన నతనికి । దండువు దానెక్క నొప్పి దళమున నెపుడున్. ౫౫
గీ. ముఱికినాటివారు మొఱకులు పెనపరు । లఱవవారు ద్విజుల కాసపెద్ద
యనుచు దేశభాషలను గులంబును దిట్టు । నతఁడు దండువచ్చు శతపణములు. ౫౬
క. దేవసమూహంబెల్లను । గోవుశరీరంబునందుఁ గొనకొనియుండుం
గావున గోవుమహత్త్వము । భావింపఁగ రాదు నిజము బ్రహ్మకునైనన్. ౫౭
క. రేపకడ గోవుపంచిత । మే పురుషుం డెవ్వఁడైన నెప్పుడు నియమం
బోపి తలఁ జల్లుకొనినం । బాపము చెడుఁ బుణ్యలోకఫలముల్గలుగున్. ౫౮
క. ఏపారఁ గోవుఁ జంపిన । పాపాత్ముని బట్టి తెచ్చి బఱియలఁ గోప్తో
ద్దీపితులయి యడిచి యతనిఁ । గాపాలము వ్రేసి చంపఁగా ధర్మమగున్.
సీ. ఖలులతో నెమ్మెయిఁ గలిసిన, విప్రుండు మొఱయిడి నచటికిఁ బఱవకున్న, ౫౯
రిత్తనై యుత్తము మెత్తినఁ, జండాలునంటిన, భ్రష్టశూద్రాదులకును
బితృదేవభుజ్యముల్ పెట్టినఁ, దల్లితోఁ బుట్టువు పేరఁ దా నొట్టుగొన్న,
వేదాదివిద్య శూద్రాదికిఁ జెప్పినఁ, బౌరిఁ బెద్దలిచ్చిన పొత్తుధనము
బాడిచి తా నీకకుడిచిన, విడిచి తండ్రిఁ । గొడుకు నన్నలఁ దమ్ముల గురుని బత్ని
వెలయఁగాఁ దప్పు లేకయె విడిచెనేని । యతఁడు తానచ్చు నృపతికి శతపణములు.
క. మడివాలాడ యనివస్త్రము । తడఁబఱిచిన నమ్మికొనినఁ దారోయిడినం
బడిదియ వెట్టినఁ గట్టిన । నడయఁ బణత్రయము దండువరువఁగవలయున్. ౬౧
క. వెల యెనిమిదియగు పాలును । వెలనాలవపాలు నోలి విడువఁగవలయున్
తొలురేపున మలురేపునఁ । జెలువేదఁగఁ జాకి చీర చెఱిచినచోటన్. ౬౨

క. గరళానల శస్త్రాదులఁ । బరహింస యొనర్చె నేనిఁ బంద్రెండును వై
నరమాడ యరువవలయును । సరిచావఁగవలయు నెదిరిఁ జంపినచోటన్. ౬౩.

క. చంపినవానిని సరిగాఁ । జంపుటతగు విప్రుఁడైనఁ జంపక పతి త
త్సంపదఁగొని తలగొఱిగి ప । దంపడి కుక్కచ్చు వ్రాసి దండింపఁదగున్. ౬౪.

క. అచ్చులుఁ ద్రాసులుఁ దూములుఁ । బొచ్చెంబుగఁజేసి కపటమున నమ్మెడి యా
ముచ్చువణిజు లొక్కొక్కఁడ । యచ్చుగఁ బంద్రెండుమాడ లరువఁగవలయున్.

క. సతియుం బతియును సుతుఁడును । బితరుఁడు నొండొరులతోడఁ బెనఁగెడుచో సా
క్షితనైకొని మాన్పకయు । న్నతఁడు పణత్రయము దండువరువఁగవలయున్. ౬౬.

క. నేరని వెజ్జఱికము దా । నేరుతునని రాజపురుషునికి నితరునికిన్
ఘోరాదు లిడిన దుర్జను । నారసికొనవలయు నుత్తమాధమ విధులన్. ౬౭.

క. కొలుచాదిగఁ గలబండముఁ । గొలుచునెడం దూఁచుచోటఁ గుటిలతఁదఱుఁగన్
గొలిచినఁ దూఁచిన బండము । దళమున బేహారిమీఁద దండువుదగులున్. ౬౮.

క. మందులఁ గొలుచుల రసముల । యందును గంధములయందు నన్యద్రవ్యం
బొందఁగలిపి యమ్మినతఁడు । దండడి షోడశపణంబు దండువువెట్టున్. ౬౯.

గీ. చందనాగురురత్న వస్త్రములపేర । జాతిగాని ద్రవ్యంబును జాతియనుచు
నమ్మెనేనియు నవ్వెల యష్టగుణము । లతఁడు దండువు రాజున కరువవలయు.

క. పెక్కండ్రు సమయమునఁ దా । రొక్కటియై తమకు లాభమొదవుకొఱకు వే
రొక్కగ్గువు గల్పించినఁ । దక్కక యుత్తమవిధంపు దండువు దగులున్. ౭౧.

క. పరులఁ గొననీక వణిజులు । పరఁగంగా సరకుగడిపి పదఁపడి కాలాం
తరమునఁ దక్కువ నమ్మిన । ధరణీశుఁడు వారినెల్ల దండింపఁదగున్. ౭౨.

క. నెలనెలరాజొక యగ్గువు । నిలిపిన నా యగ్గువునన నిచ్చలు నమ్మ
న్వలయుం దారొకయగ్గువు । నిలుపుట వణిజులకుఁ దప్పు నిక్కంబరయన్. ౭౩.

క. నెలప్రతికల్పించునెడన్ । విలిచి నతనివ్యయము విడిచి వేయిటికిని నూ
ఱలవడలాభమతనికిం । గలయట్లుగ నగ్గువర్ఘఁ గల్పింపఁదగున్. ౭౪.

క. కట్టఁదగని వృషభాదులఁ । గట్టిన మునుగట్టువడిన గజఘోటాదిన్
నెట్టనవిడిచిన నాతం । డిట్టలముగ నచ్చు వేయునెనిమిదిపణముల్. ౭౫.

క. వెలగొని యమ్మినబండము । తలకొని వేఱొకనికమ్మఁ దగదమ్మినఁ దా
వెల యినుమడియొడయనికిని । వెలయినుమడి రాజునకును విధినరువఁదగున్. ౭౬.

క. వెలగొని యమ్మినబండము । విలిచి నతనికీనివాఁడు వేగమె దానం
గలలాభము దానీఁదగుఁ । గలనేగియు నెఱఁగియరువఁగాదగుఁ బిదపన్. ౭౭.

క. పదియింటికి నొకటియు నిరు । వదియేనిటికొక్కటియును బరనిజదేశా
స్పదభాండంబులవలనను । విదితపు లాభంబుగలుగు వెలయిడవలయున్. ౭౮.

* మ్మినధన మొడయఁడు గై । కొమ్మనఁగా విలిచినతఁడు గొనకుండిన దై
వమ్మున నదిచెడెనేనియు । నమ్మినధనమెల్లవిలుచు నాతనికచెడున్. ౭౯.

క. పెక్కండ్రొక్కటియైతా । రొక్కబెహారంబె యాడుచుండఁగదానం
దక్కవగలిగిన నందఱు । నొక్కటిగా ననుభవించు టుచితంబెందున్. ౮౦.

క. పొత్తులవారెడపడినం । బొత్తులవారొప్పకున్న పొందునఁ జని తా
విత్తము చెఱచినఁ జెఱచిన । పొత్తుల ధన మపుడెతగులుఁ బోయినతనికిన్. ౮౧.

క. జనపతిచే ముచ్చులచే । ధనమునకును హానిపుట్టుతఱి నెవ్వఁడు నే
ర్పునఁగాచితెచ్చు నతనికి । ధనమున దశమాంశమీగి దగుబేహారుల్. ౮౨.

క. సరకమ్మెడు బేహారులు । నరపతి సుంకరులకెక్క నమ్మికతోడన్
సరకమ్మిన సొమ్మునఁ దా । రిరువదియగుపాలు సుంకమీఁదగుఁ బ్రీతిన్. ౮౩.

క. రాజానుభవమగు సరకు । రాజునకును యోగ్యమయిన రత్నావలియున్
రాజెఱుఁగకుండ నమ్మిన । రాజునకుందక్క నాసరకు వెలవెలిగాన్. ౮౪.

క. సుంకపుటిండ్లనాగిన । సుంక సరకుఁ దొంటికొలఁదిఁ జూపకయున్నన్
బొంకిన నెనిమిదిమడుఁగులు । సుంకముగొనవలయుభూభుజుఁడు వణిజులచేన్.

గీ. తురగమునకుఁ బణము పురుషునకరపణ । మాఁడదానికైన నందుసగము
వ్రేఁగుముట్టునందు వ్రేఁగువిడుపునను । నోడకూలిగొనుట యుచితమండ్రు. ౮౬.

గీ. వేదవిదునిచేత విన్నాణిచేతను । దపసిచేతఁ బిన్నదానిచేత
రాయబారిచేత రాజపురుషుచేతఁ । గూలిపుచ్చుకొనుట చాలఁదప్పు. ౮౭.

క. వెలసినవిద్యయు వృత్తముఁ । గలవిప్రుఁడు పొరుపుటింటఁ గలుగఁగఁ దా న
న్యులకుం బెట్టిన యాతం । డలవడ దశపణము దండువరువఁగ వలయున్. ౮౮.

క. ద్విజుఁడవినీతుండై యం । త్యజుఁ గలిసినఁ బణ సహస్రదండమును భగ
ధ్వజలాంఛన ఫాలంబును । నిజదేశచ్యుతియుఁ గలుగు నిత్యమతనికిన్. ౮౯.

సీ. చెడినసొమ్మెవ్వనిచేనుండువాని నయ్యెడుగుచొప్పునఁ బోలికైనవాని
మున్నెల్లనెఱుఁగంగ ముచ్చైనవానిని నొకయిచ్ఛతో డాఁగియున్నవాని
నూరుఁగులంబునుఁ బేరుబొంకెడువాని స్త్రీద్యూతసక్తుఁడై తిరుగువానిఁ
బెద్దయుమిక్కిలి ప్రియముఁజెప్పెడువానిఁ బరధనములనెందు నరయువాని
నొరులెఱుంగకయుండంగ నుండువాని । నరయునెడ బెగ్గలంపడునట్టివాని
నారెకులు ముచ్చులనిపట్టి యరయవలయు । నివ్విధంబున నరయక యెఱుఁగరాదు.

క. మ్రుచ్చునుబట్టినమాత్రన । చెచ్చెరదండింపకతనిచేఁ దెలిగొనివాఁ
డచ్చైన విడుపు నిక్కపు । మ్రుచ్చైనం దగినదండమును గొనవలయున్. ౯౧.

సీ. సొమ్ముతోఁబట్టి మ్రుచ్చులఁ జిత్రవధచేసి దండింపఁదగు బ్రాహ్మణుండు దా
మ్రుచ్చైన నుదుటఁ గుక్కచ్చిడి సర్వస్వహరణంబుచేసి పోనడుపవలయు
మ్రుచ్చు దాఁచినగ్రామ ముఖ్యుఁడాధనమొండెఁ జోరునినొండెను జూపవలయు
నూరఁజొచ్చినను నాయూరిముఖ్యులుమ్రుచ్చుచొప్పొండె ధనమొండెఁజూపవలయు
నడరఁబెక్కుటూళ్ల నడుమఁదెక్కలిగొన్న । నన్నియూళ్లవారు నడువవలయుఁ
దప్పుకొలఁదియెఱిఁగి దండింపఁజంపను । వలయుఁగానదానిఁ దెలియవినుఁడు.

క. నెఱిమాలిబందెవెట్టిన । నఱిముఱిఁ జంపినను గజము నశ్వముమ్రుచ్చై
పఱిగొనిన యట్టివారలఁ । గొఱులదిగిచిచంపుటొప్పుఁ గువలయపతికిన్. ౯౩.

క. మ్రుచ్చిమి పొరసినవారలఁ । గ్రచ్చఱదండించి ధనముగలవారికి రా
జిచ్చుట తగు నీఁడేనిన్ । వచ్చునతని పాపమెల్ల వసుధేశునకున్. ౯౪.

చ. వెలయఁగ సొమ్ముతోడ ముడివిడ్పులఁబట్టిన జుట్టువ్రేలితోఁ
గలయఁగఁ బెద్దవ్రేల్నఱికి క్రమ్మఱవీడ్చినఁ గాలుఁజేయునుం
జలమఱఁదున్ని మూఁడవగుసారి సహింపక యూరెఱుంగఁగాఁ
దలఁదెగవ్రేసిచంపు టుచితంబగు నాయకులైనవారికిన్. ౯౫.

గీ. కాయగూర కట్టె కసవు మంచము పీఁట । యినుము నుప్పు గడవ లివియుమొదలు
చవిలెలోనివెలల సరకు మ్రుచ్చిలినవాఁ । డాఱుపణముదండు వరువవలయు. ౯౬.

చ. పొడువను జంపనుంజనుట పోలనెఱింగియుఁ దానువారితో
నెడనెడ మాటలాడినను నిల్లడమిచ్చినఁ గూడువెట్టినం
బొడువఁగఁ గైదువిచ్చినను బుద్ధులుచెప్పిన ద్రోహిగానఁ ద
ప్పదుగక వానిపైఁ దగులు నుత్తమసాహసదండ మెన్నియున్. ౯౭.

క. ఎక్కువవెల ద్రవ్యంబులు । స్రుక్కక మ్రుచ్చిలినచోటఁ జూఱగొనినచో
నొక్కటికిం బదునొక్కటిఁ । దక్కక వెలచేకొనుటయె తగువారలచేన్. ౯౮.

సీ. ఉత్తమపురుషుని యుత్తమరత్నంబుఁ జనమ్రుచ్చిలినవానిఁ జంపవలయు
నన్యులెవ్వరిధనమైనను గొనఁజేయ నెనిమిదిపణములు గొనఁగవలయుఁ
బరసతీహారకుఁ బట్టించి సర్వస్వహరణంబు నృపతిచేయంగవలయుఁ
గన్నియనే చెఱగొన్నట్టి దుర్జనుఁ జిత్రవధంబుగాఁ జేయవలయుఁ
గన్నమిడఁగరాత్రిఁ గన్నచోమ్రుచ్చులఁ । దోడితెచ్చి కేలు ద్రుంచివైచి
వాఁడికొఱులదిగిచి వారిఁజంపుట రాజ । ధర్మమనుచు నూత్నదండిచెప్పె. ౯౯.

క. పిడికెడుపిడికెడు ధాన్యము । నడిచి కడుం దప్పిపడిన నరుఁడొక్కొక్కయం
గడిఁ జని పుచ్చుకొనం దగు । నుడయఁడు వలదనక దాని కొడఁబడవలయున్. ౧౦౦.
క. ఒకనిని జంపను జెఱుపను । బ్రకటితముగఁ బోవ నెఱిఁగి బలవంతుఁడు వా
నికి నడ్డపడకయున్నను । మొకమోడక పణసహస్రముం గొనవలయున్. ౧౦౧.
క. కళణమ్ము ముచ్చిలెనేనియు । గురుబలిసుతుఁ జంపెనేని గోరి పెదవులుం
గరమును ముక్కును జెవులును । సరిదునియఁగ నడిచి సురియఁ జంపఁగవలయున్.
సీ. ఒకని నెవ్వారెఱుంగకుండంగఁ జంపి తాఁ జంపినవాఁడు ప్రచ్ఛన్నుఁడైనఁ
జచ్చిన యాతని నెచ్చెలి భృత్యుని నన్నదమ్ముని బట్టి యరచియైన
నతివల వేర్వేర యడిగి చచ్చినపొంత నెలనెడు వారల నెల్ల నరసి
యే యర్థములవెంట నెవ్వారితోడను బెనఁకువ గలిగెనో యనియు నడిగి
చంపుటకుఁ దగినట్టి యాశంక యొరుల । మీఁదఁ దగిలిన వారల నూఁదిపట్టి
యరసి తెలివిని శుద్ధిలేదయ్యెనేని । తగినదండంబు దండింపఁదగును బతికి. ౧౦౩.
క. పొలమిల్లు తోఁట గ్రామము । కలను పసులమేయు కొలను కాల్చిన నృపకాం
తలతో సంగము చేసినఁ । గలయంబిరిసుట్టి వానిఁ గాల్పఁగవలయున్. ౧౦౪.
సీ. ఇరులున నింటికిఁ బోఁ బరసతి నెట్టుట యది తన్నవంటుట కాసపడుట
నలువురముందఱఁ దలచీరపట్టుట చేరి యేకాసనాసీనుఁడగుట
పువ్వులు పూఁత తమ్ములమర్థిఁ బుచ్చుట ముచ్చటలాడుట మూలయునికి
సరసకళాప్రౌఢి సరిగలరేయెల్ల మగనియాలికినిచ్చ మాటలాట
యేను దొల్లియిట్లు యీలువు చెఱిచితి । నని యహంకరించి యాలిగొనుట
సజ్జనుండుగాని జనుఁడు చేసినఁ బర । దారగామియట్లు దండ్యుఁడతఁడు. ౧౦౫.
సీ. తల్లితోఁబుట్టువు తండ్రితోఁబుట్టువు తల్లిదండ్రుల సహోదరులసుతలు
తనతోడఁబుట్టువు తనతోడఁబుట్టినవారల సుతలు భూవరులసుతలు
తనయునికాంతయుఁ దనకన్నకూఁతును గోడలు నత్తయు గోత్రజలును
బతిహితవ్రతమైన బ్రాహ్మణభార్యయుఁ జెలికానిసతియును శిష్యుసతియు
గురునిసతి దాదియు ననంగఁ బరగువారిఁ । గవయుకష్టుండు గురుతల్పగామివాఁడు
ఉత్తమబ్రాహ్మణుఁడుగాక యుండెనేని । చంపకాతనికోరును ద్రెంపవలయు. ౧౦౬.
క. ఎక్కువకులం బతనికిని । నిక్కపుటాలైనదాని నీచకులుండుం
గెక్కక బలిమిం గలిసిన । దక్కనిచంపుటయె రాజధర్మం బెందున్. ౧౦౭.
క. కులమున సరియగు పరసతి । బలిమిఁ గలయు నతఁడు వేయిపణములనచ్చుం
గులహీను పత్నిఁ గులజుం । డెలయించి రమించెనేని నేనూఱచ్చున్. ౧౦౮.

క. రోయిడి యొల్లని భుజగుఁడు । రోయి విడువవలయు లంజెరోఁగొని మరలన్
రోయిడఁదలఁచిన నినుమడి । పాయక యిచ్చుటయ తగిన పాడియరయఁగన్.

క. హీనుం డుత్తమకన్యకఁ । జానుగఁ దాఁ గలిసెనేనిఁ జంపుటతగు న
న్యూనుఁడగు నేనిఁ గన్నియ । వాని వలచు నేనిఁ దగు వివాహము సేయన్. ౧౧౦.

క. కామాంధ్యముతోఁ బరుసము । తోమదమునఁ గ్రీడసలుప దోషంబు పర
స్త్రీ మిన్నక దూషించుట । దామిక్కిలి దోషమతఁడు దండ్యుండెందున్.

క. వెలగొనియెడు వేశ్యాదుల । బలిమిఁగలిసి నాతఁడిచ్చుఁ బదిపణములొగిం
బలుపురొకర్తుంగలిసిన । నెలమిని వేర్వేరయిచ్చు నిరువదిపణముల్. ౧౧౨.

క. ఒడఁబడని పణ్యకాంతల । యొడలను నఖదంతఘాత మొనరించినవాఁ
డొడఁబడనిచ్చినరోవెల । కడరఁగ నెనిమిదిపణంబు లరువఁగవలయున్. ౧౧౩.

క. అచ్చుగల కులమువారై । విచ్చలవిడిఁ దేలువారు వేశ్యలనొలిన్
సచ్చరితలైనఁ గవయుదు । రిచ్చ మెయిన్ సుఖపరాత్ము లిమ్మహిలోనన్. ౧౧౪.

క. ఒక్కింతకొలము వారిని । నెక్కువయగు కొలము వారి నెనయుదు రోలిం
దక్కువకులజునిఁ గవియన్ । వెక్కుదు రిచ్చలను గొలఁది వేశ్యలు జగతిన్.

సీ. బండలుబూతులు పరిహాసకులు నట్టువారాదిగాఁగల వారుదక్కఁ
బెఱవారియాలుతోఁ బ్రియుఁడువారింపంగఁ బరుతోడఁబల్కినఁ బణశతంబు
వలదనఁగా నెరువనితతో నొక్కెండు దాఁ బల్కెనేని శతద్వయంబు
వారించు టెఱిఁగియు వారిద్దఱును మాటలాడిరేనియును అంకాడినట్లు
కానఅంకునందుఁ గడుదండువచ్చుట । విహితమంత్రము ధర్మవేదులెల్ల
వారివర్తనములు వారికులంబులు । తెలిసి దండువలు విధింపవలయు. ౧౧౬.

క. మానవులెదురం బెనఁకువ । లైనయెడం బరుష భాషణాదులవెంటం
దానొరులచేత నొడఁబడి । మానుగ సైరించునతఁడు మాన్యుండెందున్. ౧౧౭.

క. మును దాఁ దిట్టినదండ్యుఁ డ । తనికిఁ బిదపఁ దిట్టినతఁడు దండ్యుండైనం
మును దిట్టినతఁడు దండుగు । ధనమినుమడి యరువవలయు ధరణీశునకున్. ౧౧౮.

క. ఉద్ధులవు పెనఁకువలయం । దిద్దఱు సరియైనచోట నెవ్వఁడు పైపై
గద్దించి యరుగు నాతఁడ । పెద్దయు దండ్యుండు చలము పెక్కువ కలిమిన్. ౧౧౯.

క. సరిగా నొండొరువులతోఁ । బరుసపుఁ బెనఁకువలు పెనఁగి పాడికి ధరణీ
శ్వరు సభకువచ్చిరేనియు । సరిసరి దండంబుగొనుట సద్ధర్మమగున్. ౧౨౦.

క. మనసునకు నొప్పిసేయుట । తనువునకును నొప్పిసేఁత దండ్యము పరుసం
బనమది తిట్టుట యేద్చుట । యను రెంటను బుట్టుజనుల కభినవదండీ. ౧౨౧.

క. తగవరియగు తానొంచినఁ । దగుదండము రాజువానిఁ దండింపఁదగున్
మొగమోడి విడిచెనేనియు । నగుఁబాటగుఁ బాపమొందు నరనాథునకున్. ౧౨౨.

క. ఎక్కువకులజుం డడిచిన । తక్కువదండంబు కులము తక్కువవాఁడా
యెక్కువకులజుని నడిచిన । నెక్కువ దండంబువరుస నెల్లకులములన్. ౧౨౩.

క. మొండీఁడు పాపకర్ముఁడు । చండాలుండాదినీచ జనుఁడుత్తమవం
శుండైనవాని నడిచిన । దండువుడిగిచంపు టుచితధర్మముపతికిన్. ౧౨౪.

క. శ్రోయకవిప్రుఁడు మాలెతఁ । గాయజసుఖకేళిఁ గవిసి కష్టాత్ముఁడగున్
బ్రాయశ్చిత్తముఁజేయక । పోయినఁ జండాలజాతిఁబొందు నిజముగన్. ౧౨౫.

క. చండాలితో ద్విజుండొగి । గండాడిన వక్షమున భగముఁ వ్రాసితగన్
దండువుగొని దేశంబున । నుండక యుండంగ నడుచు టుచితము పతికిన్.

క. పరదారగామిఁ జోరుని । దొరకొన్నను విడిచినతఁడు దుర్జనుఁడై భూ
వరునాజ్ఞదప్పవ్రాసిన । కరణములేన్ మడుఁగు లరువఁగాఁదగుఁబతికిన్. ౧౨౭.

గీ. భక్ష్యభోజ్యలేహ్య పానీయములనెగ్గు । లాడినతఁడు దండువచ్చుఁబణము
లెలమివరుసఁబతికి నేనూఱుమున్నూఱు । నెనుబదియును నూట యిరువదేను.

క. అంకుఁగనిప్రముచ్చు నచ్చని । బొంకినెపంబుననచోపి పుచ్చినతనిచే
ఱంకున దండువుఁ గొనక్రియఁ । గొంకక యేనూఱుదండుగుంగొనవలయున్.

గీ. కపటవర్ణరజత రత్నకనకములను । గపటమాంసంబునమ్మెడి కష్టుఁబట్టి
పణసహస్రంబు దండువు గొనఁగవలయు । నాసిక చెవులుఁజేతులు నఱకవలయు.

క. తొలఁగుము తొలంగుమనఁగాఁ । దొలఁగనివారెంతుఁ బసులు తురగములేనుం
గులు పీనివలన నొచ్చినఁ । దొలఁగుమనినవాని తలనద్రోహముగలదే. ౧౩౧.

గీ. కోఱకొమ్ముగలుగు క్రూరసత్వములొరుఁ । గలయఁబొడువఁ దివిరి కవియుచోట
నొడయఁడుడుపఁ జాలియుడుపకయున్నచోఁ । బాడిగలదు మూడుమాడలరువ.

క. నెఱిఁబొడిచెడు చండాలుఁడు।కఱచెడిఁ గుక్కలని యొరలఁగా నొడయఁడు దా
నెఱిఁగియు మానుపఁడేనియు । నఱిముఱిఁ బతికాఱుమాడలరువఁగవలయున్.

క. భూపతిఁదిట్టినవానిన్ । భూపతి మంత్రంబు బయలుపుచ్చినవానిన్
జేపడజిహ్వాచ్ఛేదము । నాపోవక చేసిపాఱ నడువఁగవలయున్. ౧౩౪.

గీ. ఆయుధంబులుగల బంట్లయాయుధములు। వాద్యములవారి వాద్యయాతోద్యములును
గర్మకారుల కర్మోపకరణములును । గొనరురాజులు ధనములు గొనరయేని. ౧౩౫.

క. భూనాథునియందలమును । నేనుఁగుఁదురగంబు నాతఁడెక్కుమనక య
జ్ఞానమున నెక్కినాతఁడు । దానచ్చం బణసహస్రదండము పతికిన్. ౧౩౬.

గీ. రాజునకుఁ గీడుపుట్టెడు రాజ్యమడఁగు । ననుచు నెఱుక చెప్పెడు జ్యోతిషాధములను
గుడుపుకొఱకు విప్రాకృతి గొన్నశూద్రుఁ । బణసహస్రదండముగొనఁ బాడిగలదు.
క. నలిశూద్రుఁడు విప్రాకృతి । దలకొని పితృభోజనముల తఱిఁ జొచ్చినఁ గెం
పలవడఁగాఁగిన యినుమున । సొలవక జన్నిదము నొప్పఁ జూఁడఁగవలయున్.
క. జీవనముకొఱకు శూద్రుఁడు । తా విప్రుఁడననుచు వేషధారితనమునన్
జీవించెనేని వానిం । గావలమునఁ గన్నయపుడు ఖండింపఁదగున్. ౧౩౯.
సీ. అంగవనర్థించినట్టి యభ్యాగతు వృథపుచ్చకొకజాడఁ బ్రీతిఁదనిపి
యిలుగురులకు నెల్ల నిష్టంబు పల్కుచు బంధువర్గంబులఁ బరఁగఁ బ్రోచి
వీరువారన కెల్లవారును దనవారుగాఁ జూచి యర్థిఁ జక్కంగఁ బెట్టి
బ్రాహ్మణభక్తుఁడై పరహితార్థము చేసి శుభగుణంబులయందుఁ బ్రభుతగల్గి
సత్యమును శౌచమును ధనసంగ్రహముగ । మహిఁ జెలంగు గృహస్థధర్మంబుగలిగి
యున్న పురుషులుత్తమగతినొందు వార । లనుచుఁ జెప్పిరిల సౌమ్యులైనవారు.

వ్యవహారకాండము.

మ. ధరణీనాథుఁడు క్రోధలోభముల పొంతంబోక సద్ధర్మత
త్పరుఁడై విశ్రుత విప్రవంశ్యులగు విద్వద్వర్యులుం దాను సు
స్థిర ధర్మవ్యవహారనిర్ణయము గిం జేయందగుం జేయఁగాఁ
బరపైదిక్కులనెక్కుఁ గీర్తి వెలయుం భాగ్యంబు నానాటికిన్. ౧.
గీ. వినికిగల్గువారి వేదజ్ఞులగువారి । సత్యయుతుల ధర్మశాస్త్రవిదుల
ద్వేషరాగరహిత విప్రుల హితుల స । భ్యులుగఁ జేయవలయు భూవిభుండు. ౨.
క. ఆవిప్రులేడ్వురైనను । నేవురు ముగ్వురును నైన నిమ్మహిలోనం
భావిత సభయగుఁ గావున । మూఁపురపశ్యంబువలయు ముఖ్యులు సభకున్. ౩.
క. తనకుం గార్యము గలిగినఁ । దనమాఱుగ ధర్మశాస్త్ర తత్వార్థవిధి
జ్ఞునిఁ బ్రాడ్వివాకు నుత్తము । జననాథుఁడు పనుపవలయు సభ్యులకడకున్. ౪.
క. జనపతి యన్యాయంబునఁ । జను నెడ వెనుచనుదురేని సభ్యులు పాపం
బున మునుఁగుదురది గావున । నెనపతికిం గార్యతత్వ మెఱిఁగింపనగున్. ౫.
క. ప్రియమున ధనలోభంబున । భయమున ధర్మంబుఁ దప్పఁ బలుకుదురేనిన్
రయమున నొక్కొకసభ్యుని । దయసేయక తప్పుఁబెట్టి దండింపఁదగున్. ౬.

ఉ. రావణు సంగరక్ష యసురప్రభునాపదకైన విందు లం
కావిభు జీవగఱ్ఱ దశకంఠుని పెన్నిధులున్న టెంకి ర
క్షోవరు రాజ్యలక్ష్మిమను-చోటు సురాంతకు భాగ్యరత్నపుం
గోవ యనందనర్చిన త్రికూటము సుమ్మిది లక్ష్మణాగ్రజా.

క. మత్తాసురవంశము చెడు । నిత్తటినిజమనియుపరికరీంద్రధ్వనిచే
నుత్తాలబాహువై యిపు । డెత్తునఁ జాటుక్రియఁదోఁచె నిగ్గిరికంటే.

గీ. కంటివే గైరికస్థానకములు దీని । తటములంగంబులగుచు నంతటను వెలుఁగఁ
గదిసియందర్కహయఖురక్షతములారవు । గఱపు దిక్కాంతలకు నఖక్షతములగుచు.

మ. మృగగర్భంబులు చించితద్రుధిరముల్ మేనైనమద్యంబు ద
గ్రగతిం గ్రోలిమదించి నిర్భరభుజాకండూతివాయన్ శిలల్
పగులం దాఁకుచుఁ బెచ్చురేఁగి నిజవప్రక్షోభముం జేయు దై
త్యగణంబున్ భరియించు నిగ్గిరికి సామ్యంబెద్దియుం గల్గునే.

క. చెఱఁబెట్టెను దశముఖుఁ డే । త్తెఱనిచ్చటఁ జందమాను దేవేరుల నం
దఱినన్ గను మిగ్గిరితన । చఱులఁ దగుల్పడిన చుక్కచాలునఁ బొల్చున్.

చ. ఇతరనగంబు లెత్తువడియెం గపివీరులచేత నెన్నఁడున్
ధృతిఁదను దేవదానవులు దీకొనలేరనియున్న గర్వసం
గతిని గుహాముఖస్ఫటికకాంతి మిషంబున నవ్వుచున్న ద
ప్రతిహతమైన తెంపున నృపా కనుఁగొంటివె యున్నగేంద్రమున్.

క. హిమశిశిరమధుతపాబ్దా । గమశారద సమయసార్వకాలిక భోగ
క్షముఁడై యిగ్గిరికాం । తారములం గ్రీడించుఁ జుమ్ము రావణుఁడధిపా.

గీ. కడలియావాలమై మించఁగాఁ ద్రికూట । నగము నగమల్లుపోలుచు నన్నడుమఁగంటె
వివిధరత్నమరీచి పల్లవితమగుచు । నతుల దిగ్దంతిరదకోరకితమునగుచు.

ఉ. కంజవిరోధియందులదిగాదదికందు దశాస్యుచేతి భీ
తిం జరియింపుచున్ బెదరి దిక్కమెగంబులువోలె నేత ద
ద్రిం జెఱనున్న దిక్పతి సతీజనపంక్తుల పక్ష్మలాక్షికో
ణాంజనబాష్పపాతములనైన కళంకముగాని రాఘవా.

మ. హరిదంతద్విరదేంద్ర దంతద్యుతిచాయల్ చూప నీయద్రిగ
హ్వర మార్గంబులుచొచ్చి కొంతచని యయ్యర్కాంశుపంక్తుల్ తదం
తర గాఢాంధతమంబుపాయువగ గానన్ లేకవీఁగున్ సుదు
స్తరవృత్తిన్ బహిరంధకారము యడంచంజాలి వీక్షించితే.

క. అని హనుమంతుఁడు దెలిపిన । వినుచుఁ గిరిచెంతవిభుఁడు విడిసెన్ దోడ్తో
డనెపరిగా నొకపరిగా । వనచరసైన్యములు ముంచె వడినన్నగముల్.

వ. అప్పుడు.

చ. పెళపెళనార్చి మల్లడిగఁ బేర్చి జవంబునఁ జెట్టుచెట్టునన్
శిలశిలఁ ద్రాఁకి పూఁబొదలుచించి హళాహళిగా ఫలావళుల్
జలజలరాల్చి వజ్రమణి జాలములూడ్చుచు వానరుల్ దిగం
చలములు మ్రోయ రాయిడులుసల్పఁగ మారుతిపల్కె రామునిన్.

గీ. దేవాసురసిద్ధసాధ్య సాధ్వీజనంబు । చెఱలువిడిపించి పుణ్యంబుఁ జేర్చికొనుట
రాజధర్మంబునకు శేఖరంబటన్న । నలరి విభుఁడట్ల కావింపుమనిన నతఁడు.

చ. చెఱజవరాండ్ర నెల్లఁ గపిసింహమహో విడిపించిపంచినన్
వెఱచి పరిగ్రహింపకలవేల్పులు రావణబాధమెంచి యం
దఱు వినువీధినుండి తమనారుల కువ్విళులూర దైత్యుఁ డి
త్తఱిఁబడు రాముచే వలదు తద్భయమంచువచింప నయ్యెడన్.

సీ. ఉరిఁబడివెడలి క్రేళ్లుఱుకంగఁ జూచుచు బెదరుచుఁ జనులేటికొదమలనఁగ
భీమజాంగలికపేటీమోచనము గాంచి తలఁకుచుఁ జనుపాప చెలువలనఁగ
సముదీర్ణ పంజరస్థానంబు వెలువడి యళుకుచుఁ జనుముద్దు చిలుకలనఁగ
వలలకుఁజిక్కి వెల్వడిలేచి రెక్కలుఁ జాడించి చనునంచ చానలనఁగఁ
జెఱలవిడివడి రామ జేజేయటంచుఁ । దవిలి మ్రొక్కుచుఁ దమ యథాస్థానములకుఁ
జనిరి తడయక నలుగడల్ గనుచు దివిజ । గరుడ గంధర్వ కిన్నర కంజముఖులు.

వ. తదనంతరంబున హనుమంతుం డవ్వసుంధరాధరాధిత్యకా తటంబులం గల పంక్తి
కంధర విహారస్థల విశేషంబు లెఱింగింపం దొడంగె నివ్విధంబున.

సీ. ఇవివేల్పు జవరాండ్ర నీడ్చిమానము దూల పుచ్చు సంకేతంపుఁ బువ్వుటిరవు
లివి గుజ్జుపుమొగంబు చిపురాకుఁబోఁడులఁదెగి చెట్లఁగట్టిన తెంకిపట్టు
లివిసిద్ధసాధ్యమానవతీ వితానంబుఁగలఁచు కారాగృహత్కందరంబు
లివిచిల్వచెల్వల భ్రూభంగ మొనరింపఁజలపట్టు నెలయేటి చఱులజాడ
లివికనుంగొను మెడనెడథపునిఁగూడి । క్రీడగావించు మందోదరీపురంధ్రి
చరణపంకజలాక్షాంక సాక్షులైన । నెలచలువ వెన్నెలబయళ్లు నృపవరేణ్య.

క. అని హనుమంతుఁడు రఘురా । మునకగ్గిరిఁగల విశేషములు దెలుపునెడం
గనఁబడియెవారికిఁగతి । నొనరన్ దశకంఠ నాశకోత్పాతంబుల్.

మ. తవిలెన్ రావణ దాహసూచకగతిం దావాగ్ని దిక్పాళి రా
ఘవ బాణార్చులురాలు నింకనన లంకాగోపురోత్తుంగ శృం
గవిటంకంబులఁ జౌకళించెనవుడుల్కల్ దైత్యవక్షంబు లి
ట్లివిగో వ్రీలుననన్ ఖదేశిమదులయ్యెం గండపాషాణముల్.

ఉ. అంబరవీథిదార్కొని దశాస్యలయావహ ధూమకేతు భా
వంబునఁ దోఁచియంతట నవాచినుదీచిఁ బ్రతీచిఁ బ్రాచి లే
చెం బొగయప్పుడప్పుడమి చెల్వయుఁగంపమునొందెఁ గూఁతు సీ
తంబాగిలించుపంక్తి ముఖదైత్యుభరింపఁగలేమినింబలెన్.

వ. తదనంతరంబునం గాకుత్స్థవీరుం డొకమొత్తంబుగా నేర్పఱించి నిఖిలవానరసేనా వ్యూహంబునకుం బార్శ్వంబున ఋషభగంధమాదన నీలాంగద దుర్జయులం దద్వ క్షంబున దివసమణితనయుం బశ్చాద్భాగంబున భల్లూకవల్లభ సుషేణ హర్యక్షులం గుక్షిప్రదేశంబున గవయగవాక్ష శరభశతబలిముఖవలీ ముఖాధ్యక్షుల ననిచియుత్త మాంగంబున దాను నిలిచి పంక్తివదను వృత్తాంతం బరయందగిన గూఢచారులం బనిచియుండు నవసరంబున.

[illegible]. శుకుఁడనుదూతపంక్తిముఖచోదితుఁడై చనుదెంచి కీశసై
నికనికరంబు పెంపు ధరణీవరు తెంపునుజూడ వాని వా
లకమొక వీరవానరలలాముఁడు గన్గొని పట్టితెచ్చి కా
నుకయిడ రాఘవుండు కృపనూల్కొనఁగా విడిపించిపంచినన్.

క. చనివాఁడుకీశవీరులు । వననిధి బంధించిదాఁటి వచ్చుటయును [illegible]
మునియప్రతీపమహిమయు । వినిపించి నిశాటవి[illegible]
[illegible] వానరుండె విను మొక్కట [illegible]

త్యంబును వాకిటంగవియ దండధరుల్ ప్రహరింపఁగాఁ గిరీ
టంబులు డుల్లసందడిఁబడన్ నరవానరులిఁకలక్ష్యమే.

ఉ. కించుదనంబులేక వలకేలనొకించుక యప్పళింతగా
వించినఁ బండ్లు వీడుభయవిహ్వలసిద్ధ వధూకరస్థల
త్కాంచనవల్లకీ చయముగా నలబంగరు గట్టునెట్టు ని
స్సంచలనాస్మదీయ భుజచండిమకుం బ్రతిగల్గ నేర్చునే.

క. దనుజకులపుంగవాకృతి । విను ముప్పదిమూడుకోట్ల వేల్పులఁదలమో
చినకైలాసము నేచి । వ్వనమూపున నెత్తఁ గకుదమైతగునాకున్.

గీ. వెండియును నెత్తనామీఁద వెండికొండ । మించి నెలయేటి నీటఁదోఁగించఁ దొడఁగు
నపుడు వీరాభిషేక వ్రతార్థమొదవు । పూర్ణకుంభంబు పొల్పుఁదెల్పుచుఁజెలంగు.

ఉ. అంకుశభిన్నమై కుపితమై ననుఁదాఁకి యురంబుదూర్చి వ
జ్రాంకునిదంతిదంతము లుదగ్రగతిం బెకలింపరాకయా
తంకము నొందఁగా విఱిగి తచ్ఛకలంబులు మోసులెత్తఁ గీ
ర్త్యంకురలీలఁదాల్తునిఁక నవ్వలనాకెదురెవ్వరెయ్యెడన్.

ఉ. ఏమనుశంకడెందమున నించుకయేనియులేక త్రుంతును
త్రామమథాంధసింధురమదం బొకసింహము మాడ్కి నింక లం
ామృగయావనాంతరము కందువ నొండొక చింతమాని యా
గంబు సత్వమనురజ్జుపునం దుదిఁగట్టివేయనే.

విడఁజాలుదునే శుకయేమిగా నిర్
ట్టిచే నెదఁజూడు మంచు రా
బయాణభేరి వే

గూడ నిజశృంగమింకనిటకుఁ । దెందు వేగపొయని యప్పసిండికొండ
స్వజాతులనంపెనో యనఁగఁగాంచ । నాభమూర్తులు గపులెక్కి-రన్నగంబు.
నదుప్రాణేశ్వరికి మహీతనయకేడ । యావహిల్లొనెదురవస్థయనుచుఁ గాక
చుఱుకుఁజూపుల రఘుపతి చూచినపుడ । లంకయాహుతిగొనఁడె నిశ్శంకమహిమ.

వ. అయ్యెడ.

చ. ఉదిరి పసిండిచాయగల యొప్పులకుప్పలు వేఁడివేలుపుం
గొదమలు దావపావకుని కుఱ్ఱలు చిచ్చఱకంటినెచ్చెలుల్
తుదజమువేఁడుముల్ పిడుగుతున్క-లు వానరవీరులొక్క-టన్
బొదివిరి లంకచుట్టునను భూగగనంబులు నిండనార్చుచున్.

వ. అంత దశకంధరుండు.

క. శుకుచేతమున్న రఘునా । యకు మహిమమువినియు మఱియునాతని సమరాం
తకుఁడనిచెం గార్యవిచా । రకృతిన్ సారణునిఁగూర్చి రణతత్పరుఁడై.

వ. ఇట్లు రావణాదేశంబున శుకసారణు లిరువురు నరుగుదెంచి.

క. రెండవసముద్రముం బలెఁ । జండతరార్భటిఁ బ్లవంగసైన్యంబు సము
ద్దండగతి రామచంద్రు న । ఖండాభ్యుదయమున కలరఁ గాంచిరి మఱియున్.

ఉ. కొందఱు లంకచుట్టియును గొందఱువారిధి కట్టమెట్టియున్
గొందఱుదాఁటివచ్చియుఁ ద్రికూట శిఖాతలశాఖిశాఖలన్
గొందఱుప్రాలియున్ బ్లవగ కోటులజాండములీచుపిల్లల
ట్లుందఱు భూనభోంతరము నల్లుకొనంగని చారులిర్వురున్.

గీ. అదిరిపడి పొంచిపొంచి యందందయరసి । తిరుగునాదైత్యచారుల తెఱఁగెఱింగి
సమ్మదంబున రఘువీరు సమ్ముఖమునఁ । బెట్టెఁగొనిపోయి వేగవిభీషణుండు.

వ. అప్పుడ ద్దనుజచారులం గనుంగొని రఘువీరుండు కరుణాపరుండుగావున నిట్లను విభీషణా మనయపార వీరవానరసేనా వ్యూహసన్నాహంబుగలయం దెలియఁజూపి దశాననుకు నెఱింగింపఁగావలయు విడిచిపుచ్చుమనిన నతండయ్యిరువురకుం బేర్వేర సకలసైన్యంబుల నాయాచమూపతుల యతులసన్నాహసంరంభ సామగ్రియుంజూపి మీయేలికపాలికింజని బలవద్విరోధంబు వలువదు రాఘవామోఘ శిలీముఖ ప్రహారంబులం దూలి చనక మునుగలుగ జనకతనయం దెచ్చియిచ్చి యయ్యార్తరక్షాపరాయణుం గని మని తిరుగుమనియనుండు పొండనియనుప ననుపమ ప్రమోదంబున నరిగి నిర్భయంబుగ నాచారద్వయంబు రావణుని కిట్లనియె.

ఉ. దృక్త్రితయంబునం బోలుచు దేవుని కేని నజేయు లవ్విభుల్
వక్త్రియె వాణియుం బొగడ వారలదీప్తి కపీంద్రులం జతు
ర్వక్త్రుఁడు నేర్చునే భుజగవర్యువంశంబె గణింపనింక నీ
వక్త్రిమపూర్వసంచితతపఃఫలమెట్లగునో దశాననా.

ఉ. చూడవు గాని రాకొమరు జోదులఁ బోల్పఁగ రాని కయ్యపుం
బ్రోడల భానుకోటి రుచిఁ బొల్చిన బల్విలుకాండ్రఁ జుక్క రా
జోడు మొగంబు వారల యశోధనులన్ బగదాయ చూడ్కికి
న్వేడుక గొల్పరే వినిన వీనులవిందులుగావె తత్కథల్.

క. ఇలనరులఁదినెడు మనకుం । గలిగిరిగద యిప్పుడసురఘస్మరులిఁక వా
రల నరవానరులని మదిఁ । దలఁపకు మొకయప్పుడేని దనుజాధీశా.

క. అని శుకసారణులాడిన । వినివిస్మయమంది వారి వీరాకృతులేఁ
గనుఁగొందుఁగాక యనివే । చని రావణుఁడెక్కె నొక్క సౌధాగ్రమునన్.

గీ. నిలిచి చారులరావించి యిలయుదివియు । ముంచు కపివీరసేనల మించుగాంచి
వీరిలో ముఖ్యు లెవ్వార లేరి రాముఁ । డతనియనుజన్ముఁ డెట్టివారనుచుఁ బలుక.

సీ. కలితసుగ్రీవమై కడుఁ బ్రశస్తివహించి కుముదాప్తముఖవికాసమునఁ బొలిచి
ప్రకటరంభోరు వైభవమునఁ బాటిల్లి కేసరిమధ్యమై కీర్తి గాంచి
స్ఫురితనీలాంగద భూషితమై మించి తగుగజగామిని యగుచునలరి
ఘనచక్ర జఘనమై ఖరిజాడ రంజిల్లి కార్ముకభ్రూభంగిఁ గరము మెఱసి
కంటె దశకంఠ యలదు నిక్ష్వాకువంశ । నృపునిముందర సాక్షాత్కరించు విజయ
లక్ష్మియనుబోలె భువనకూలంకషోగ్ర । విక్రమోదార వానరవీరసేన.

చ. గవయుఁడు వాఁడు వానివెనుకన్ గజుఁ డాకడ గంధమాధనుం
డవలనలుండు నీలుఁడతఁ డాతరువాత సుషేణభల్లుక
ప్రవరులు వారు వారి యిరుపక్కియలన్ శరభాదియోధపుం
గవు లతఁ డంగదుం డఖిలగణ్యుఁడు వాలిసుతుండు రావణా.

క. ప్రతిలేనియట్టి యప్రతి । హతమల్లులఁ జుట్టియున్న యగచరసైన్యం
బతిలోకమపారమద । ప్రతతర మవాఙ్మానసగోచరము దనుజేంద్రా.

క. ఏవంవిధ కపికోటికి । జీవాతువు సూర్యసుతుఁడు సీతాపతి సే
నావల్లభుఁడతనింగుల । పావను సుగ్రీవుఁ జూడు పంక్తిగ్రీవా.

క. అక్షజయశాలి నాహవ । దక్షుని లంకాపురీ దిదక్షాదీక్షా
రూక్షప్రతాపుఁ గంటే । సాక్షాల్లయ సమయపవన సఖు సామీరిన్.

ఉ. ఇంచుశతంబునేలు మొగ మిత్తు శరాసనకోటినీను చ
క్రందనమున్ దనర్చు తొలుకారుమొగుల్ జిగిమేనివాఁడు లం
కం దెరలించుచూడ్కిఁ గనుకందనుజాన్వయ మొక్కగ్రుక్కమిం
గం దమకించు మించు విలుకాఁ డలరాముఁడు చూడు రావణా.

మ. మునుగాచెంగ్రతు వంఘ్రిధూళిశిలఁ గంబుగ్రీవఁ గావించె శం
భునివిల్ ద్రుంచె వరించె సీత భృగురాముం గెల్చెఁ గూల్చెన్ ఖరున్
దునిమెన్ మాయమెకంబు నేలె రవిపుత్రున్ వాలిఁ దూలించె న
వ్వనధిం గట్టె విభీషణున్ నిలిపె నైక్ష్వాకుండు సామాన్యుఁడే.

గీ. చిఱుతప్రాయంబువాఁడు పసిండిచాయ । మేనుగలవాఁడు విలుకాండ్రమేటివాఁడు
వీరరస మిట్టిరూపమై వెలయువాఁడు । రాముతమ్ముఁడయావాఁడు రాక్షసేంద్ర.

మ. కనుఁగొన్నంతనె యాదరించి తనులంకారాజ్య పట్టాభిషి
క్తునిగా వింపఁగ మాటయిచ్చి కృపఁగాకుత్స్థుండు మన్నింపఁగా
మనునీమర్మము నీరధర్మకుల కర్మంబుల్ నిరూపించునీ
యనుజుం గంటె విభీషణుం దిపురునీయాపద్దశల్ గన్గొనన్.

ఉ. హస్త్యసురారి సత్కృతవరావధియయ్యెను కాక వీరె నీ
వస్త్యమువంశమున్ జెఱుపవచ్చినవానరవీరు లేల పౌ
లస్త్య వృథావిరోధ మకళంక నిలాసుతనిచ్చి రాఘవో
పాస్త్యభిలాషపూని నిరపాయ సుఖస్థితినుండఁ జెల్లదే.

శా. స్వర్ఘంటాపథసీమ నిల్చియమరుల్ సంతోషమందన్ మహో
నిర్ఘాతోగ్ర రఘూత్తమాస్త్ర నిహతిన్నీ కేటికిన్ గీడ్వడన్
దీర్ఘక్రోధముమాని మానిని ధరిత్రీపుత్రి నిమ్మా భవ
ద్దోర్ఘోరక్రమ విక్రమంబులు వృథాస్థూలంబులొఁ జెప్పితిన్.

ఉ. కంటునరాఘవేశుఁడలుగన్ నలుమోములవేల్పునోడు ము
క్కంటికి నింతబంటి ననవైదువుపోటరిఁ గన్నచుట్టు వా
లంటిన యట్టిమెక్కటియునాతఁడు నెక్కటి యవ్విభుండనిన్
బంటుతనంపుఁదెంపు నెఱపన్ నిలువంగలరే భవాదృశుల్.

వ. అనిన రావణుండు రోషించి.

క. చారులుగాఁ దగుదురె కువి । చారులు మద్రిపు హితప్రచారులు దుష్టా
చారులు పతిగర్హితసం । చారులు మీర న్వయాపచారులు తలఁపన్.

మ. అనియాఘూర్ణితనేత్రుఁడై దశముఖుం డల్కన్ శుకున్ సారణున్
గనివారిన్ గటుకద్వదాభిముఖుఁడై గద్దించి వధ్యుల్ గదా
యని యుత్తుంగనగావతీర్ణమగు కాలాభ్రంబు చందంబునన్
దనుజాధీశుఁడు మేడడిగ్గి యతిచింతాక్రాంతచిత్తంబునన్.

క. కుందుచుఁ జారుల మఱియుం । గొందఱవీడ్కొల్పి భానుకులవీరుల పెం
పుం దెంపును గపివీరుల । చందంబును దెలిసితాల్మిఁ జని యలసుండై.

క. కలఁగుచు విద్యుజ్జిహ్వునిఁ । బిలిచి మహీపుత్రియాత్మ బెగ్గిల మాయా
బలమున రాముని విల్లుం । దలయును నిర్మించి చూపఁదగు నని పలికెన్.

వ. వాఁడును దత్ప్రకారంబున నంగావించి తెచ్చిన మెచ్చి యశోకవనికిం జేర్చిన.

చ. అతఁ డపుడట్లచేసి జనకాత్మజముందఱఁ దెచ్చినైవ నా
సతియును భీతిఁగాంచి రఘుచంద్రుని ధన్వధనుశ్శిరంబు లీ
గతి నిటులయ్యెనేయని వగన్ బడి మూర్ఛిలి త్రావలియంతలో
దితిజుని మాయయోయనుచుఁ దెప్పిరియుప్పిరిగొన్న ఖిన్నతన్.

చ. బొమగవసోయగంబు శ్రుతిభూషణలీలఁ జెలంగు నజ్జమి
త్రములగు దీర్ఘనేత్రము లరాళతరాలకజాలకాంతి మం
జిమయును నవ్వుకెంపెదవి చెక్కులఁ జెందములాడు చాకచ
క్యములును జూచి రాఘవముఖంబని సందియమంది యాత్మలోన్.

చ. తలకొని యవ్విశిష్టపదతామరసంబులతావి గ్రోలి భూ
తలనుతకీర్తిసంపదకుఁ దాఁ దలకట్టును నైన భానుమ
త్కులమున కెల్లఁ బెద్దతల గోత్రభిదాదుల పూజ గాంచి యా
తలమఱి సాటిలేనిది గదా యవనీతలయంచు వేమఱున్.

ఉ. అంకతలంబుఁ జేర్చుకొని హాయనుచుం దలవడ్డబోనెకా
ల్లింక సంహింతునేయని యొకించుక యూహయొనర్చి యోజినా
తంకము నొందునే దశరథ క్షితిపాలుని ముద్దుపట్టి ని
శ్శంక భుజాబలుండు ఖరసంహరుఁడంచుఁ దలంచుచుండఁగన్.

ఉ. కంటివె మత్ప్రతాపము జగంబులు మువ్వురుసంగలంతు నేఁ
గంటొనరించినం దృణము గాదె మనుష్యుఁడు రాముఁడింక లేఁ
డంట యెఱుంగుకొంటె యిఁకనైనను వేఱొకచింత మాని చే
కొంటఁదగున్ మదిం దలఁచుకొమ్మని పంక్తిముఖుండు పల్కినన్.

ఈ యుద్ధమునం దట్లు కాదు. ఒక్కొక్క రొక్కొక్క కక్ష! ఇది చిత్రము! ఈ బాధ లనుభవించలేక సోమయాజులుగారి సహోదరి దైవానుగ్రహముచే నీలోకమునువిడిచి సుఖముగఁ దన ముందులోకమును జేరుకొనెను. అది చచ్చుటకాదు! బ్రతికిపోయినది!! వాసుదేవునకొక కుమారుఁడుపుట్టెను. గాని యా సంతోష మెవ్వరికినిలేదు. మీనాక్షికిని అమ్మాయికిని మరింతదుఃఖమే వృద్ధియయ్యెను. ఇక వాసుదేవునికి తండ్రి తన్నింటినుండి వెళ్లఁగొట్టినయెడల, ఈ పురుటాలిని ఈ శిశువును ఎట్లు పోషింతునా ఈశ్వరా అను విచార మెక్కువయయ్యెను. అందుకు తగినట్లే తటస్థించినది. ఒక నాటిరాత్రి యేదో కోపముచే వాసుదేవుఁడు సవతితల్లిని తోఁబుట్టువు నొక్క మారుగా బట్టుకొని తన్నుట కారంభించెను. వారి మొర విని సోమయాజి మేల్కాంచి పరుగెత్తివచ్చి 'యేమియిది!' అని యడిగెను. కుమారుఁ డాకారణమును దెలియఁ జేయుటకు సంశయించుచుండగా 'ఆ రాక్షసి యేమో పెంటలుపెట్టినదమ్మా, నిష్కారణముగా మాకు దెబ్బలైనవమ్మా' యని యిద్దఱు నొక్కపెట్టున నేడ్చిరి. అదిచూచి సోమయాజి వీడు తనభార్యచెప్పిన మాటలు విని యింతచేసెనని యూహించి వెంటనే రాత్రియందే వాసుదేవుని (పాపము!) ఆ శిశువును ఆ బాలింతరాలిని నింటినుండి వెడలఁగొట్టి? వెలిమివేసెను. కోడలి యలంకారమంతయు నపహరించెను సరిగదా ఆసమయము నందు వారు కట్టుకొనిన బట్టలుతప్ప వేఱు దాహపాత్రమైన నివ్వలేదు. అప్పటికి మీనాక్షియు నమ్మాయియుఁ దృష్టినొందిరి. సోమయాజివలని భయముచే వాసుదేవుని కారాత్రి యెవ్వరు నిల్లైన నివ్వరైరి. తుదకు శూద్రవీధిలో నొకయింటఁ బ్రవేశించెను. తరువాత సోమయాజి 'ఇక నింట పోరుగలుగదు. సుఖపడితిని. కాని యీ ముండ కొడుకు రాజువద్దఁజేరి తన దుఃఖమంతయు జెప్పుకొనునేమో అందువలన నాయందు రాజానుగ్రహము తప్పును.—కానిమ్ము. ఇందుకొకయుపాయమున్నది. రేపు వానికంటె ముందు నేనే రాజుగారివద్దకుఁబోయి యొక పెంటబెట్టెదను' అని చింతించుచుఁ బండుకొని నిద్రపోయెను.

నాలుగవ ప్రకరణము.

ఆ మఱునాఁడుదయమున సోమయాజిలేచి, తన కృత్యములు బిరబిరదీర్చుకొని, తగిన వస్త్రములు ధరించి, అతివేగముగా రాజసభకుఁ బరుగెత్తెను. అప్పుడు రాజు సభామందిరమున మంత్రులతోను సామంతులతోడను గూడి పేరోలగంబుండి వివిధ రాజకార్యములు యథాక్రమమున నెరవేర్చుచుండఁగ, నీసోమయాజియు బ్రవేశించి,

తనతాపున గూర్చుండి, సమయముచూచి కొన్నిసంగతులు చెప్పవలెనని వేచియుండెను. ఆరోజున సీతనిముఖము వేరురీతిగా నుండెను. అది వీరనామాత్యుఁడు గనిపెట్టి మహారాజుగారికి సైగజేసెను. రాజు ఆభావమును గ్రహించి వాడుకప్రకారము సభనిలుపు చేసి మొదటి యిద్దరు మంత్రులకుఁ దప్ప తక్కిన మంత్రులను సామంతులు మొదలగు వారి నందరిని అనుజ్ఞయిచ్చి పంపివేసెను. అప్పుడు రాజు, ప్రధాని, వీరనమంత్రి, సింగఁడు అను పేరుగల పరిహాసకుఁడును, మరికొందరు సేవకులుమాత్ర మున్నయెడ—

సోమయాజులు— మహాప్రభూ! (మాటలు తడఁబడగా) నేను తమతో—

రాజు— ఏమి? యేమి? భయపడవద్దు. చెప్పుడు.

సోమ— చిత్తము. మరియేమిలేదు. (అని కొంత తడవూరకుండి) మాచిన్నవాఁడొక నేరము చేసినాడు.

రాజు— (తత్తరపాటుతో) ఏమినేరము. చెప్పుడు. మేము క్షమించెదము.

(క్షమించెదమను పదము సోమయాజికి వ్యసనకరమే యయ్యెను)

సింగఁడు—ఏమినేరము చేసినాడు? ఇంటనున్నవారినందరినిపట్టుకొనితన్నినాడా?

సోమ— (పెదవులు దడుపుచు) కాదు. కాదు. (మరికొంత తడవునకు) మహాప్రభూ! మన రాఘవునికింకను వివాహము తలపెట్టినారు కారు!

వీరనమంత్రి— ఏమి! ఆయన యేమిచేసెను? మీవాడేమిచేసెను? స్పష్టముగా చెప్పరాదా?

సోమ— ఐనను వివాహము చిన్నతనములోనే జరిగిపోవలెను. యుక్తవయస్సు వచ్చునప్పటికి పెండ్లాము నెత్తెక్కి కూర్చొనియున్నప్పుడే మగవాఁడణగిమణగి యుండును.

సింగఁడు— అపుడు కాలము చెల్లినతరువాతనైతే మా తాతగారి గతియే.

రాజు— (కొంచెము కోపముతో పరియాచకు నూరకుండుమని సైగజేసెను.)

వీరనమంత్రి— వివాహములవిషయమై మీరు నీతులుచెప్ప నక్కరలేదు. జరిగిన పని యేమో చెప్పుఁడు. మీకు రెండవ వివాహ—

సోమ— కాదు. కాదు. ఇప్పుడు చెప్పఁబోవునది నా గృహచ్ఛిద్రముల విషయమై యనుకొన్నారా?

సింగఁడు—అది యేదో చెప్పకండి. మానకండి. ఈప్రకారముగానే తంటాలు పెట్టండి. ఇదిన్ని బాగానేయున్నది.

సోమ— చిన్నతనములో వివాహముచేయని లోపము చిత్తగింపుఁడు. మన రాఘవరాజుగారు దిగువవీధిలో నీలాచలముకూతురికి కన్నెరికము చేసినారు. అందుకు

ముహూర్తనిశ్చయమునకై నన్నడుగుటకు సంశయించి, నా కుమారుని చేత ముహూర్తము పెట్టించినారు. మా నాగమ్మకూడ సమ్మతించి అందుకు తగినంత ప్రోత్సాహము చేసినాడు.

అందుకు రాజమంత్రు లత్యుగ్రులైరి. ఆ రాజ్యమునందు వీరనమంత్రి మంత్రిగా నున్నంతకాలములో, వెలయాండ్రతో పొత్తుజేసినవారికెం గఠినదండన విధింపఁబడు చుండెను.

రాజు— (కోపముతో) ఆలాగా! రాఘవుఁ డింతటివాఁడయ్యెనా? (కొంచెము యోచించి) మీ చిన్నవానినైన మీరు నివారించరాదా?

సోమ— అయ్యో! మహాప్రభూ! నాచేతనైనంతవరకు నివారించినాను. అది యేలాగో నాకు దెలియకుండునట్లు కార్యము జరిగించుకున్నారు. నిన్నరాత్రి నాకు తెలిసినది. మా దౌర్భాగ్యుని అట్టె చీవాట్లుపెట్టగా నామైనే తిరుగబడి రాత్రికిరాత్రి లేచి నన్ను పట్టుకొని కొట్టి మాయిల్లు విడిచిపెట్టి తనభార్యను కుమారుని దీసికొని లేచి పోయినాడు.

రాజు— మంచిపనియైనది. తనశిక్ష తానే చేసికొనెను. మరి వాని నింటికి రానీయవద్దు.

సింగఁడు— అద్దీ! సోమయాజులుగారి కోర్కె ఫలించినది.

సోమ— (కోపముతో) ఏమి? నాకోర్కె యేమి ఫలించినది? కుమారు నింటి నుండి వెళ్లగొట్టుటే నాకోర్కె యనుకున్నావా?

సింగఁడు— కాదు. కాదు. 'పుచ్చకాయలదొంగ' అనగానే భుజములు తడవు కొన్నాడట.

సోమ— (మిక్కిలి కోపముతో) మరియేమో చెప్పు. చెప్పకుంటివా—

సింగడు— ఎందుకంతకోపగించెదరు. మీకు లాభకరమైన వర్తమానమే చెప్పె దను. శాంతించండి. రేపు రాబోవు గ్రహణసమయమునందు మహారాణిగారు ఇచ్చెడి దానములలో మొదటిది మీకిచ్చునట్లు పద్దు వ్రాసినారు. అది యిప్పుడు జ్ఞాపకమువచ్చి యట్లన్నాను.

(అందరును నవ్వసాగిరి.)

ప్రధాని— అవును. నిజమైయుండవచ్చును. నెలరోజులైనది. మా చిన్నవాఁడు నాయెదుట పడకయే తిరుగుచున్నాడు.

రాజు— కావచ్చును. చాలకాలమైనది; వానిని మేమును జూడలేదు.

ప్రధాని— చిత్తము. ఇప్పుడు మనమూరకుండరాదు. వానినిచ్చటికిఁ బిలిపించె దను. (దగ్గరనున్న భటులయం దొకనిబిలిచి) ఓరీ! నీవుపోయి రాఘవునితో

రాజాజ్ఞగాఁ జెప్పి, యిక్కడనున్నట్టుగా బిలుచుకొనిరమ్ము.

భటుఁడు — చిత్తము. (అని వెడలిపోయెను.)

అప్పుడు రాఘవుని కెట్టి కఠినశిక్ష విధింపఁబడునో యని యందరు నడలు చుండిరి. అయినను వారికోపము బహుకాలములోనే నివారింపఁబడినవి. అప్పుడె గణపతిభట్టు శంకరభట్టు అను నిద్దరు బ్రాహ్మణులు చుట్టును గుడ్డలు చుట్టఁబడియున్న యొక చిత్రపటమును బట్టుకొని, మెల్లగా నడుచుచువచ్చి, రాజుగారి దర్శనముచేసి, యాశీర్వదించి యొకతావునఁ గూర్చుండిరి.

గణపతిభట్టు — మహారాజా! ఏలినవారి యాజ్ఞాప్రకారము నే నెల్లయెడల సంచరించుచు నొకనాఁడు బెజవాడయందు దొకసత్రమున దిగి వంటఁజేసికొనుచుండగా (శంకరభట్టునుజూపి) ఈ బ్రాహ్మణుఁడు నచ్చటికేవచ్చి మాటను దించెను. ఈయన చేతియందు నొకపటముండుటజూచి యది యేమని యడిగితిని. అందుకు ఈయన 'నేనొక రాజకుమారికిఁ దగిన వరునికై ప్రయత్నించుచుఁ దిరుగుచున్నాను. ఈ పటమునం దామెరూపము వ్రాయఁబడియున్నది' అనిచెప్పి 'మీ రెరిగియున్నంతమట్టుకు ఎక్కడనైన తగిన రాజకుమారుఁడున్నాడా?' అని నన్నడిగెను. ఆమాటలు నాకమృతోపమానములైనందున నేను వచ్చినపనియంతయుం జెప్పితిని. ఇద్దరిభోజనములైన తరువాత రెండుపటము లొక్కచోటనుంచి చూడగా, అనేకజన్మములనుండి మమ్మిద్దర నాశ్రయించియున్న దరిద్రదేవత నేటితో వదలినదని నిశ్చయముగా తోచినది. వెంటనే బయలుదేరి వారియూరికిపోతిమి. నేనిచ్చినపటము చూచియు నేలినవారికీర్తియు రాఘవుని విద్యాబుద్ధులు నావలన వినియు నారాజుగారును వారి బంధువులును ఆకన్యకయు మిక్కిలి కుతూహలమును పొందిరి. ఆ చిన్నదియు ననేకపటములు చూచియు నిరాకరించి మన రాఘవునియందు బద్ధానురాగయై యున్నయది.

వీరనమంత్రి — (శంకరభట్టునుజూచి) ఆరాజెవరు? ఎక్కడ నివాసస్థలము?

శంకరభట్టు — అయ్యా! ఒరంగల్లులో పద్మనాభరాజు అను నొక రాజకుమారుఁడు గలఁడు. ఆయన అక్కడి రాజుగారికి బంధువు గొప్పవంశమునఁ బుట్టినవాఁడు. మిక్కిలి మర్యాదస్థుఁడు. ఆయనకు మాలతియను నొక కొమార్తెగలదు. ఆమె సమస్తవిద్యల నభ్యసించి సకల సద్గుణసంపన్నురాలై యున్నది. ఆమెకు వివాహమునకై తగిన వరుని వెదకిరండని మమ్ము ననేకులను బంచియుండిరి. ఎట్టి యోగ్యమైన సంబంధము వెదకివచ్చినను ఆమె కిష్టముకాలేదు. నేటికి దైవానుగ్రహమువలన మాకోరెక్క ఫలించినది. అక్కడివారికందరకును సమాధానమయ్యెను. ఇకను ఏలినవారి యుద్దేశము దెలియుటకై వచ్చినాను (అని పటమును విప్పి రాజుగారిచేతి కిచ్చెను)

అది చూచి రాజు మొదలగువారందఱు పరమానందభరితులై యాపటమునందలి విగ్రహముయొక్క సౌందర్యమున కాశ్చర్యపడుచుఁ దదేకదృష్టితో పరవశమైనట్లూరకయుండిరి. సింగఁడు అది కొంత దడవు కనిపెట్టి యొకయుక్తిచేసెను.

సింగఁడు—(కొంచెము ముందుకునడిచి గణపతిభట్టును గట్టిగాపట్టుకొని భటుల వంకజూచుచు) పట్టుకో. పట్టుకో. కొట్టు కొట్టు. (అని గట్టిగా నరచెను)

అప్పుడందరును పటమువైపుననున్న దృష్టిని మరలించి సింగనివైపుజూడసాగిరి.

వీరనమంత్రి— అదియేమి? అదియేమోయి?

సింగఁడు— అయ్యా! యీ బ్రాహ్మణుఁడు దేశదేశములుతిరిగి క్షుద్రవిద్యలు నేర్చి, యొక కామినిపటముఁ దెచ్చి, మన యేలినవారికిఁజూపి, మోహింపఁజేసెను. మీరందరు ఆమాయలోనే పడిపోయినారు. అదిగాక మఱియొక పరరాజాశ్రితుని దెచ్చి, యెదుటఁబెట్టినాడు. ఏమో యెవ్వఁడెఱుఁగును? ఈ దుర్మార్గుని విడువరాదు.

ప్రధాని— (నవ్వుచు) ఆ పరరాజాశ్రితునిఁ బట్టుకొనక మన గణపతిభట్టునే పట్టుకొంటివేమోయి?

సింగఁడు— అయ్యో! ఆతఁడు క్రొత్తవాఁడు. ఆతని బలము నేనెఱుఁగను. తిరుగఁబడి నన్నే కొట్టునేమో. నేను తల్లికొక్కఁడను. మన గణపతిబొజ్జనే కదిలింపఁ జాలఁడు. నన్నేమిచేయగలఁడు?

రాజు— (నవ్వుచు) సరి. సరి. విడువుము.

సింగఁడు— విడువనా? విడువనా? భయములేదుగదా? ఏమో మీయన్నము తినుచున్నానుగనుక ఈపాటి యుపకారము చేసితిని. (అని విడిచెను)

అంతట రాజుగారి యాజ్ఞాప్రకారము రాఘవుఁడువచ్చి రాజుగారికిని తండ్రికిని నమస్కారములుచేసి తనతావునఁ గూర్చుండెను. రాజమంత్రుల కోపము లదివరకే మాయమయ్యెను. రాజుగారాపటమును రాఘవునిచేతికిచ్చి 'ఇది యేమో చూడుము' అనిరి. అది చూచునంతలో రాఘవునికన్నులు మిరుమిట్లుపడెను. గుండెలు ఝల్లుమనెను. తనువు పులకలెత్తెను. ముఖకమలము వికసించెను. దృష్టి యీ పటము నుండి మరలదయ్యెను. అట్టిసమయమున శంకరభట్టు మాలతీదేవియొక్క సుగుణములను గీర్తింపసాగెను. పరమసుఖావహములైన యావాక్యములు శీఘ్రకాలములోనే ముగిసినందుకు రాఘవరాజు కొంత విచారపడి, యెట్టకేలకు ముఖమునందుఁ జిరునగవు మొలకలెత్తఁ దలయెత్తి తండ్రిముఖముఁజూచెను. తండ్రి 'సమాధానమయ్యెనా' అని యడిగెను. 'కాకేమి? ఈమెరూపముకంటె సుగుణజాలము వేయిరెట్లెక్కుడుగా నామనసు నాకర్షించినది' అనెను. అందరును సంతసించిరి. అప్పుడు ప్రధాని

శంకరభట్టుతో 'పద్మనాభరాజుగారితో నా వాక్యములుగా నిట్లనుము. 'మీతో మైత్రిమాత్రమే కాక త్రిలోకసుందరియగు కోడలును దొరికినందుకు మిక్కిలి సంతసించినారము. ముహూర్తము నిశ్చయించి శుభలేఖ వ్రాసినంతలో బయలుదేరుచున్నాము' అని చెప్పి యా యిద్దరు బ్రాహ్మణులకును తగిన బహుమానములుచేసి పంపెను. నాఁడు మిక్కిలి సంతోషముతో సభ ముగిసెను.

ఐదవ ప్రకరణము.

నీటిలో నగ్నిహోత్రముపుట్టుట.

రాఘవరాజా రాత్రి భోజనముచేసి యా పటము చేతఁ దీసికొని తాను మిక్కిలి మక్కువతో నాదరించుచున్నట్టియుఁ, దనకున్న మక్కువకంటె వేయిరెట్లెక్కువ మక్కువఁ దనయెడలఁ గనపరచుచున్నట్టియు, టక్కులాడియగు రామామణియను భోగవనితయింటికిఁ బోవలయునని మిక్కిలి యుత్సాహముతో రామరాజుగారి కెరుక లేకుండునట్లు బయలుదేరి రథమునెక్కి శరవేగముగఁ దోలుమని సారథి కాజ్ఞాపించెను. ఆ గుఱ్ఱపుబండి తన వాకిట నిలువగానే రామామణి మిక్కిలి వేగముతో వెలుపటికివచ్చి, రథము దిగివచ్చుచున్న రాఘవునికిఁ గైదండయొసఁగి, లోపలికిఁ గొనిపోయి, యొక పరిచారిక వెండిచెంబుతో నీళ్లతెచ్చి యా రాజకుమారుని పాదములు గడిగి తడియొత్తినతరువాత, మేడమీఁది పడకటింటికిఁ గొనిపోయి, మిక్కిలి శృంగారముగ నలంకరింపఁబడియున్న మంచముపైఁ గూర్చుండఁజేసి, సమీపముననున్న బల్లపై నమర్చియున్న వెండిపళ్లెరమును గొంచెము ముందుకులాగి, వక్కలుగత్తెరించి, వెండి పాందానుందెరచి, యొక్కొక్క తమలపాకుఁదీసి, తుడిచి, సున్నమురాసి, నారఁదీసి, చుట్టి, యందిచ్చుచు నిట్లని ప్రసంగింపసాగెను.

రామామణి— నేఁడు ప్రభువువారు మిక్కిలి యుల్లాసముగానున్నట్లు తోచుచున్నది. నా యదృష్టమే యదృష్టము.

రాఘవరాజు—అవును. (అని యొక సేవకుఁడప్పుడే రథముమీఁదినుండి పటము నెత్తుకొనివచ్చి యొక దాసిచేతికిచ్చి లోపలికంపఁగ నది పుచ్చుకొని రామామణిచేతి కిచ్చెను.)

రామామణి— (ఆ సౌందర్యమునకుఁ దనలోనే యాశ్చర్యపడి) ఇదేమిటి? (రాఘవుని ముఖముఁ జూచి) ఆహా! (తలయాడించుచు) ఇక నేనేల? (అని కొంచెము వెనుకకు నడిచెను.)

రాఘవ— (గుండెలదరలేచి చేయిచాచి యా వెలయాలి నాలింగనముచేసి తనకు మిక్కిలి సమీపముననున్న యొక కుర్చీమీదఁ గూర్చుండజేసి) నా ప్రాణనాయకీ! ఏమని తలంచితివి? ఏల కోపగించెదవు? నా ప్రాణసమానవైన నీయందలి ప్రేమ యెప్పుడైన తగ్గునా?

రామా— ఏమని తలంచుటకు నేమి సందేహమున్నది? ఇతరస్త్రీలకు తమ రూపము ప్రభువువారి హస్తములందుండునంతటి భాగ్యము కలుగునా? ఈమె తప్పక మమ్మేలెడుదేవి. భోగస్త్రీకిఁ బుట్టి యీపాటి గ్రహింపఁజాలనా?

రాఘవ— అవును. ఈమె ఓరంగల్లు నందలి యొక రాజుగారి కుమార్తె. గణపతిభట్టు ఈసంబంధము మాటలాడి వచ్చినాడు. రూపము బాగున్నదా?

రామా— (ఉద్రేకించుచున్న యసూయను లోపలనే యణఁగఁద్రొక్కి) బాగుండకేమి? బాగుండనియెడల ప్రభువువారి సిరికన్ను దీనిపైఁబడునా?

రాఘ— (మిక్కిలి యుప్పొంగి) బాగుగాఁ జెప్పితివి. ఇదివర కెన్నిపటములో చూచియున్నాము. అవి యెల్లను దీని కాలిగోరునైనఁ బోలవు. అదియంతయు నిప్పుడేల? వివాహమునకు నీవును రావలెనుసుమీ.

రామా— సరి. సరి. ముందు నేనురావడమే చెప్పండి. అంతయు నెరిగియుండి తమరే యిట్లందురా? ఇకను భోగస్త్రీలు మేళములుకట్టి యీ రాజ్యమునందు వివాహములలో నాట్యములుచేయుట సున్న. పూర్వము ఎక్కడనైన ఏమాత్రము శుభకార్యమైనను అవతల డోలుమీఁద దెబ్బపడేసరికి ఇవతల వెలయాండ్రకాళ్ళగజ్జెలు గల్లుగల్లున వినిపించవలెను. ఇప్పుడు వీరనమంత్రి కధికారమువచ్చినదిమొదలు మేళతాళములు మూలఁజేరినవి. సరసములు చట్టు ముట్టినవి. తుదకు రాజుగారును మీ నాయనగారును సైతము ఆయన దుర్బోధలలోనే పడిపోయినారు. ఈ చోళరాజ్యములో సరసాగ్రేసరులు మీరొక్కరు గనఁబడుచున్నారు. ఏకాలమునాటికైనఁ దమకు ప్రధానిపట్టమువచ్చునా. మాయందరికట్లువిడునా అని యీశ్వరధ్యానము చేయుచున్నాము.

రాఘ— (కొంతయోచించి) అవును. నీవు వచ్చుట సరికాదు. (మరికొంత పడవునకు) కానిమ్ము. మా నాయనగారును తమ యుద్యోగమును మాకొప్పగించవలెనని యోచించుచున్నారు. కొన్నిదినములు తాళినయెడల నీజాతివారల దుర్దశ వదలును.

రామా— తామిట్టి సౌందర్యవతిని పెండ్లియాడినతరువాత మరల మామీద దృష్టియుంతురా?

రాఘ— అట్లెప్పుడును యోచింపకుము. నిజముచెప్పనా? విను. నీకంటె నితర

స్త్రీతో పొత్తుచేయుట నాకు సమ్మతమేలేదు. మా నాయనగారికి రాజుగారికి, లోకమునకును వెరచి యిట్లు సమ్మతించితిని. ఇది సరియగునా? కాదా? నీవే చెప్పుము.

రామా— అమ్మయ్యో! ఎంతమాట! నేనూరక నవ్వులాటలకంటిని గాని తమ యభివృద్ధి నాకక్కరలేదా? ప్రభువులు అన్నివిధములచేతను సుఖముగా నున్నప్పుడు గదా నావంటి దానికి జీవనము. లేనిచో నాజన్మమేల? ఈమాటలు నా మనఃపూర్వకముగా జెప్పుచున్నాను సుమండీ— ఇతర భోగస్త్రీలవలె కడుపునిండ విషముంచుకొని పెదవులకు బెల్లము రాసుకొనుదానను గాను. అది తమకును విశదమే.

రాఘు— మేమెరుగుదుము. కనుకనే ఎందరున్నను నిన్నే చేపట్టుట.

ఈ రామామణి వారివీరివంటి దానను గానని చెప్పెను గాని యందరి వెలయాండ్రలోనెక్కువ ఘటికురాలనుటకు సందేహములేదు. ఆ పటమును జూచినప్పుడే దానికి గుండెలలో రాయిపడెను. అది మొదలు కార్యమున కేదో యొక విఘ్నము చేయవలయునని యోచించుచునేయుండెను. శంకరభట్టు గ్రామమును విడిచిపెట్టినట్లు వినిన తరువాత నొకరోజున నొక యుపాయము చేసెను. రాఘవరాజు తనయింటలేని సమయముఁ జూచి, కొంచెము తెల్లరంగును సంగ్రహించి, వీధితలుపు వేయించి, యాపటము నెత్తి జాగ్రతగా నద్దాల నుంచుకొని, యొకసూది నారంగులో ముంచి, యా విగ్రహముయొక్క కుడికంటిపాపనడుమ సూక్ష్మమైన తెల్లచుక్కనంటించి, అది యారినవరకు గాలిలోనుంచి, తరువాత పటము నెప్పటియట్ల మునుపున్నచోట నేయుంచి, యేమియు నెఱుఁగని యట్లూరకుండెను. మఱునాఁడు వాడుకప్రకారము రాఘవరాజు వచ్చి, తనతావున శయనించి, యా పటముఁ దీసిచూచుచు, కంటియందు మచ్చ యుండుట కనిపెట్టి, గుండెలు కొట్టుకొనగా ‘రామామణీ’ యని గట్టిగా నరచెను.

రామా— (తొట్రుపాటుతో పరుగెత్తివచ్చి) ఏమి సెలవు.

రాఘు— ఇది చూచితివా? (అని యా విగ్రహము యొక్క కన్నులు చూపెను.)

రామా— కన్నులు మిక్కిలి విశాలములుగా నున్నవి. ప్రభువువారి దేవికిఁ గన్నులయందు లక్ష్మీకళ లేకయుండునా? వేరె చూడనేల?

రాఘు— బాగుగా పరికించిచూడు. దీనికన్నులయందా కళఁ గానము.

రామా—(ఆపటమును వెలుతురులోనికిఁ గొనిపోయి) అయ్యో! ఈమెకు గ్రుడ్డిఁ యున్నదో లేదో కాని నిజముగా నేనే గ్రుడ్డిదాననైతిని. ఇంతకాలమువరకును దెలియకపోయెను!

రాఘు— నీవు చెప్పినది నీమాటకేమిగాని ముందు మాయందును అంతకంటె ముందు మా నాయనగారియందును సభవారియందును వర్తించినది.

వీరభద్రయ్యాయు కూలిమనుష్యుఁడును వచ్చుచున్నారు.

వెంక—ఏమోయి వీరభద్రయ్యా! అంతా క్షేమమా? నరసమ్మ, వెంకమ్మ, సావమ్మ, సూరిగాడు, పురుషోత్తము, సర్వయ్యా, కామమ్మ అంతా క్షేమమేనా?

వీర—అంతా క్షేమం. పాపం ఆవిడ అదృష్టవంతురాలు. నిక్షేపంలాగు కన్నవాళ్ళందరూ బాగావుండంగా ఆ వక్క ప్రాణంపోయింది. ఇక ఉన్న—(అని వలవల నేడ్చుచున్నాఁడు).

వెంక—(డగ్గుత్తికతో) అయ్యో నాయనా యేడవకు. ఆమె చనిపోయినదిగా మన అదృష్టం అది. పుట్టుట గిట్టుటకొఱకే. యేడ్చినంతనే చచ్చినవాళ్లు రారు. ఋణం మనకు దానికి చెల్లింది. ఇక నేంచే—(అని యేడ్చుచున్నాఁడు.)

త్రివిక్రముఁ డిదివఱకు దెబ్బతిని యేడ్చుచున్నందున, నీయేడుపు సహకారిగా నొక పెద్దగోలపెట్టి గుక్క త్రిప్పక యేడ్వఁగా, నాప్రక్క గదిలోనున్న సీతమ్మయు, రామారావునుపారివచ్చితండ్రిం జేరి యేడ్వనారంభించిరి. ఆపిల్లలనుజూచివీరభద్రుఁడు మఱింత కడుపుపట్టలేక రామారావును కౌఁగిలించికొని "అయ్యో నాయనా" యని యేడ్చెను. క్రొత్తవారలను జూచినచో రామారావు సహజముగా నేడ్చును గావున, నదివఱకుఁ దెలియక యేడ్చుచున్నవాఁడు, తెలిసి యేడ్చెను. దానినిజూచి వీరభద్రుని కడుపు చెక్కలుగా గుండెలుబాదుకొని, మాటలాడనేరక క్రిందఁ బడి పొరలు చుండెను. ఈ గగ్గోలునంతను విని యిరుగుపొరుగులవారందరు వచ్చి, యేమని యడిగి, దుఃఖసాగరమగ్న మానసులగు వారివలనఁ బ్రత్యుత్తరము గానక, చూచు చుండిరి.

వీర—(రామారావును కౌఁగిలించుకొని) అయ్యో నాయనా చిన్నతనములో మన కెంతగతిపట్టినదిరా? (అని మరల మొదటికి వచ్చుచున్నాఁడు.)

ఇంట నిట్టి సంక్షోభము జరుగుచున్నప్పుడు లక్ష్మీదేవమ్మ యింటివద్ద లేదు. ఆమె మంచితీర్థము తెచ్చుటకై గోదావరికి కోటిలింగములవద్ది కేగియుండెను. ఆమె యుండెనేని వీరింత యేడ్చుట కవకాశముండకపోవును ఇట్టి సంక్షోభము గృహంబున నుండకయుపోవును. కాని యామె లేకపోవుటయే యిట్టి సంక్షోభమును కలుగఁ జేసెను. చూచితిరా యొక్క మానిసియుండిన నెంతలాభముండునో! ఇంత యేడ్పునకును ముఖ్యకారణము ఆమె మృతినొందెనని వీరభద్రుఁడు తనయూర నొకరిచే వినుటయే. అక్కడ లక్ష్మీదేవమ్మ గోదావరికి నీళ్ళకుఁబోయెనుగదా. ఆమె యక్కడ నీటిపై నీళ్ళబిందెనుంచి యివతల బట్టలుతికికొనుచుండఁగా నింతలో కెరటములవడిని నామె బిందె కొంచెముదూరముగఁబోయెను. వెంటనే యామె బిందెను తీసికొను

టకు మారుగా నివతల నుతుకుచున్న బట్టను గట్టునప్పెట్టి మఱిపోరాచాయనియెంచి, యాబట్టను మగనియందలి భక్తిప్రేమముల యాధిక్యముచే నది యాయన యంగవస్త్రముగావున, చక్కగా నుతుకుచుండెను. ఇంతలో నీబిందె యొడ్డుదాటి యగాధమునకుఁబోయెను. అదిచూచి లక్ష్మిదేవమ్మ వెంటనే యచ్చటకుఁ బరువిడి, యాబిందెఁ దేఁబోయి, అడుగుకాలి కందమిచే చటాలున కూలి, పైకి రాలేక కొట్టుకొనుచుండెను. సాధారణముగా మన దేశమునందు పెక్కండ్రు స్త్రీలు మృతినొందుటకు ముఖ్యకారణమిదే. బిందెలు నీటిపైనిడిచి యివతల 'ఆసమ్మా' యని చెక్కిన చేతులిడి, తోడివారితో మాటలాడుచుఁగాని, బట్ట లుతుకుచుఁగాని, లేక యేదైన నితగ చిత్రవస్తువులను జూచుచుకాని, కాలహరణముచేసి, యింతలో బిందె లోతునకుఁ గొట్టుకొనిపోయెనా దానింగొన ముందుకరిగియచ్చోఁ గూలి బయలువెడలు నుపాయంబుఁగానక, మునుగుచు లేచుచు, తేలుచు, నూపిరివెడలక, యెంతయు వంతచే నింటివద్ద తాము కన్న పసిబిడ్డలనుగాని, పండువంటి సంసారమునుగాని గూర్చి దుఃఖించుచు, నెగురుచు, లేచుచు, పైకి తేలిన తరిగట్టున నుండువారిం గాంచి 'నాయనలారా' యని యంతలో మఱల మునిగి, బాధపడిపడి, చెడి, బిందెలయాసచే నుసురుల యాసవదలి, నీరుద్రావి మృతినొందుదురు. ఆంధ్రదేశీయులగు స్త్రీమతల్లులారా! బాలుఁడనైనను, నాచెప్పు హితోపదేశమును జెవినిడుఁడు. ఎన్నఁడును నజాగ్రతగా బిందెల నీటవదలి యిటునటు చూడకుఁడు. ఒకవేళ బిందె లోతునకుఁ బోయెనా మరల దానిఁ గొనుటకై బారెడుదూరమేకదా యనుచు నేగకుఁడు. దూరము బారెడనుటకు మీప్రాణ మొక గ్రుక్కెడుకన్న నెక్కుడుగ నున్నదా! కాని యిప్పుడీయసందర్భపు ప్రసంగములేల? కార్యాంశమునకు వచ్చెదను. అట్లు లక్ష్మిదేవమ్మ నీళ్ళలోఁ బడియెనుకదా. ఆమె నెవ్వరును నీటినుండి పైకితీసినవారు లేరైరి. అప్పుడుదయను పదునొకండుగంట లాయెను. కోటిలింగము లూరికిదూరమగుటచేఁ గాఁబోలు నక్కడకీవేళపట్టున చాలమందిరారు.

ఇట్లుండఁగా నిట యెంతసేపైనను లక్ష్మిదేవమ్మ యింటికి రాకుండుటచే పాలకై యేడ్చుచున్న రామారావు 'అమ్మ అమ్మ' యని యేడ్వనారంభించెను.

వీర—(విచారముతో) చిన్నాయనా ఏమిచేయను? మనగతి యీలాగు వచ్చినది. ఇంకను తల్లిపాలువదలని మన రాముఁడికి యిటువంటిస్థితి వచ్చినది. పాపం నాకు ప్రాణములు పోయినట్లున్నవి. వాడికి మళ్ళా యెవరైన నాపాల దాసీనైనా కుదిర్చినారా.

వెంక— నీమాటలు నాకు బోధపడినవికావు. బ్రాహ్మణ చిన్నవాణ్ని శూద్రుల

వద్ద పాలుతాగిస్తారా? శూద్రులను తాకితేనే స్నానంచేయవలెనుగదా. కట్టిపాప పాపం వాణ్ని పాలుగూడ త్రాగించినవెనుక వర్ణసంకరంకాదూ? ‘కలౌపంచసహస్రాణి జాయతే వర్ణసంకరః’ అని యిక అది ౨౦౦ యేళ్లున్నదికనుక యిటువంటి పెద్దమ్మ బుద్ధులు పుట్టుచున్నాయి. ‘వినాశకాలే విపరీతబుద్ధిః’ అని శాస్త్రకారకుఁ డూరికే అన్నాడూ. వాణ్ని అలా పాలుతాగించి యిక నేను యేమియేడవను. దీనికి సప్తజన్మాలు తపస్సుచేసినా ప్రాయశ్చిత్తములేదు. పట్నవాసాల్లో నవనాగరీకులందరూ యిలాంటి దుర్భాగ్యపుపనులుచేసినా, నేను పిల్లవాడు చచ్చిపోయినా సరే యీపనిచేయను. త్రివిక్రమా! నీవుపోయి మీ అమ్మనంటుచేసినదేమో కనుక్కొనిరా.

ఈమాట వినగానే వీరభద్రున కెంత సంతోషముగా నుండునో, ఆతని మనోకమలం బెట్లు వికసించునో నాకుఁ జెప్పతరంబుగాదు. నవ్వెడు మొగము దేహమున కొకవిధమైన యందమొసఁగఁగా, తొట్రుపాటుగల మాటలు నోటినుండి ముత్యాములవలె జలజలరాల, నోరుఁదెరువ, పవడంబులం జెక్కిన మల్లెమొగ్గలో యనఁ జెలువారుపండ్లు తొందరచే నొకదానినొకటితగిలి చలింప, ముద్దులు మూటగట్టెడు నాతనిమాటలు వినవలెనుగాని, వ్రాయుట యొకరితరంబుగాదు. కన్నుగలువలు అమృతాంశు నిభంబులగు నా ‘అమ్మ’ యను మాటలు వినినంతనె వికసించి శీతలహిమ బిందువులంబోలు నానంద బాష్పంబులతో నిండి నిండారుదేహంబున కొక చక్కని కళనీయ పులకితగాత్రుండై యున్న యా వీరభద్రునికి మనంబాయెడ నెట్లుండునో కదా. ఆహా! అట్లు ఒప్పుచున్న నూత్న సుకళాపూర్ణుండయిన యాతండిట్లనియె.

‘నాయనా, అమ్మ అనుచున్నావు. అమ్మ సజీవురాలై యున్నదా?

వెంకటేశ్వరుఁ డామాటలు వినఁగానే, వెఱ్ఱియెత్తినవానివలె, పిచ్చిచూపులఁ జూచుచు, మనం బపారదుఃఖ సమన్వితంబుగా నేమియు దెలియంగనివాఁడుగాన నచ్చెరువుతోను, నిజదారకుం బ్రాణాపాయంబు వచ్చెనేమో యను భయముతోను,

‘వీరభద్రా! యేమియో చెప్పుచున్నావు. నీమాటల గోల నాకేమియుఁ దెలియదు. యిది యేమిటి ఉదయమున నేకదా యది యింటిపనులన్నిఁటినొనర్చి గోదావరీ జలంబులందేనరిగె. ఆమె అక్కడ అపాయములం దగులలేదుకదా?’

దానిని వినఁగానే వీరభద్రుఁడు మఱింత సంతోషముతో నాడలుతెలియక చెడనేడ్చుచు, నా వెంకటేశ్వరుం గౌఁగిలించికొని, మూర్ఛచెందినవాని యట్లయి, కొంతసేపటికిం దెప్పిరిలి యిట్లనియె.

‘మొన్నటి దినమున పరమదుర్మార్గుఁడు మన పరదేశరాజువచ్చి, అమ్మను జ్వరము వచ్చి చనిపోయినదన్నాఁడు. అది వినినతోడనే నేను యింటిలోనైనఁ జెప్పకుండ

నిక్కడకు పారివచ్చినాను. పాపము ఆమె బ్రతికియుండగానే వానికిటులఁ జెప్ప నేమి చేటుకాలమువచ్చెనో' అక్కడితో వెంకటేశ్వరుని భయంబులన్నియు సూర్యకిరణ ప్రసారంబువలన మంచువిడునటుల విడిపోయెను. అంతట వెంకటేశ్వరుఁడు.

'ఇది అంతా చాలాచిత్రముగానున్నది. చెల్లమ్మ అవ్వ బాగావున్నదా. ఆమె చనిపోయెనని చెప్పవచ్చితివేమోనని నీవు యేడుస్తూరాగా, చూచి నేను యేడ్చినాను. అంతా క్షేమముగద. పరదేశ రాజు యిక్కడకువచ్చి సంవత్సరమైనది. వాడెలా చెప్పినాడో యిది'—

వీర— అలాగా. ఇది నాకూ చిత్రమే. అంతాక్షేమం. త్రివిక్రమా నీవుపోయి మీఅమ్మను పిలు, చూడవలెననియున్నది.

త్రివిక్రముఁడు మంచిదని లోపలకుఁబోయి తల్లి కనఁబడకపోవుటచే నీళ్లు దేఁబోయెనని యెఱింగి మరలవచ్చి 'అమ్మ నీళ్ళకుఁబోయి మళ్ళా యింకా రాలేదు' అనెను. ఆదినము కొంచెము పెందలకడనే ఆమె జలముఁ దేఁబోయెనుగాన నింత వరకు నామె యేల రాలేదోయని భయభ్రాంతుండై, వెంకటేశ్వరుండు తానే స్వయముగా లోనికిఁబోయి యామెంగానక యిదియేమియని విచారించి, యేచినతమకంబున నా చుట్టుపట్లనిల్లిలుఁ దిరిగికానక 'జాముప్రొద్దెక్కినరకే నేడీమె నీటికేగ, ఏలాకో యింత తడవయ్యె జలంబులఁ బడెనేమో' యని యూహించి వెంటనే వీరభద్ర త్రివిక్రమ సంయుతుండై, గోదావరికేగె. అట వెతుకగాఁ గొంతదూరంబున నీటి యందుఁ బిందెయు, గట్టున తన బట్టలును గనపడెను. కాని యామెమాత్ర మక్షి గోచరము కాలేదు. విచారింపఁగా నక్కడ నొక బాలకుండు 'అయ్యా యిందాక నెవరో యిటకువచ్చి యిందు బిందె తేఁబోయికూలెనని యూ చావుకబురు చల్లగా చెప్పెను.

ఈమాటలు వినఁగానే, వెంకటేశ్వరుని మనంబెట్లుండెనోకదా. ఎన్నఁడును బత్నివియోగమెఱుంగని యాతనికి నేటికెంతటి విపత్తు సంభవించెనని యెరులాడుకొనకుందురా. చిఱుప్రాయమునను న్న యా త్రివిక్రముఁ డెట్లుండునో, నేతేరఁ దెలుపనేల. గతిమాలిన యాతని పసిబిడ్డల కెంతటివిపత్తు! ఆమె బ్రతికియున్నదని సంతోషముతోనున్న వీరభద్రుఁడా! కటా! ఇదియేమి పాపకర్మను. తుద కామె కళేబరమైన నట వెతకిన లేకుండెనే. ఇప్పుడిక్కడ నీవర్ణనసేయ నేరను. వారిదుఃఖము జగద్విదితము.

అంతట వెంకటేశ్వరుఁడు గృహంబున కరుదెంచి, దుఃఖించుచు, దిక్కుమాలిన యా పసిబిడ్డల నూరార్చుచునుండి కొండొకవడికిం దెప్పిరిలియు, మరల మరల

త్రివిక్రముఁ డింటికిరాఁగానే నమలకుండ మ్రింగివేయవలెనను నంతకోప ముద్భవిల్లెను. ఇంతలోఁ దల్లివలె గోదావరిలోఁ బడెనేమోయని యొక భయముపుట్టెను. నాకోతలఁ బనేరక పారిపోయెనేమో యని యొకచింతకలిగెను. లేక నూతఁగోఁతఁబడి ప్రాణత్యాగముఁ గావించెనేమోయని యొకసారి యనుకొనెను. చెడు సహవాసము వలన నెక్కడికోపోయి యుండవచ్చునని యొకపరి యూహించెను. ఇంతలో నాతని మనంబున నొక వెఱ్ఱి యాందోళనము కలిగెను. కాలుచేతులు వడకె. ధైర్యంబుతప్పె. కాని యది యెందుకైనది బోధపడలేదు. ఇట్లు డోలాయమానమానసుఁడై యిల్లుచేరి యంతటను మఱియొకమాటు వెదకి యాతనింగానక పలవింపుచుండెను. ఆ దినమున మూఁడుయామములవరకు నాతఁడు ఊరి నాలుగుమూలల వెదకి, వెదకి, వేసారి, యెందునుగానక చేయు నుపాయంబులేక యెందైనఁబడిచచ్చెనో లేక పారిపోయెనో, యీరెంటిలో నొకటి కావలెనని యూహించి, యింటికేతెంచెను. వచ్చి త్రివిక్రముని బట్టల పుస్తకముల వెతుకనెంచి వానికైచూడఁగా నవి కనఁబడలేదు. ఆతని చెంబాకటియు, వెంకటేశ్వరుని పెట్టెలోని యాఱునూఱు రూపాయలునుగూడలేవు. అక్కడికి వెంకటేశ్వరునకుఁ గుమారుఁడు బ్రతికియేయుండెననియు, నెక్కడికో పారిపోయెననియు బహుశః దూరదేశములకు విద్యాభ్యాసమునకై పోయియుండుననియుఁ దెలిసెను. అప్పటికి నాతని మనమునందలి దుఃఖమొకింతకొంతతీరెను. వెంటనే నలుదెసలకు ననేకులగు కూలివాండ్రను త్రివిక్రముని వెతుకనంపెను. కాని వారికెవ్వరికినిఁ త్రివిక్రముఁడు కనఁబడలేదు.

కటా! కట్టుడిడ్డియె కల్లనిజంబు లారయక, నిష్కారణము తన సుతుని దండించుటవలనఁ, దన్నుఁ గట్ట త్రాళ్లు, తానే తెచ్చికొన్నట్లాయెనుగదా! మొదట బాలురకు విశేషము చనువిచ్చి భయపెట్టక తన్ను మీఱునట్లు చేసికొనుటయే యొకతప్పు. పిమ్మట తగునుపాయంబారసి యుక్తిగాఁ దనకు లొంగునట్లు చేసికొనకుండుట మఱియొకతప్పు. తప్పు తనదైనప్పుడు ముప్పువాటిల్లదా? ఇఁక త్రివిక్రముని సంగతిని వర్ణింతము. వెంకటేశ్వరుఁడు తన లోపములచేఁ దానుచెడెనుగదా. ఇఁక ఆతనివలె వర్తించువారెవ్వరైన నుండిరేని, వారుమాత్ర మిబ్బందులకు లోనుగాకుండు పూర్వమే తగు శ్రద్ధవహించెదరుగాక.

అట్లు త్రివిక్రముఁడు తండ్రిపెట్టుబాధలఁ బడనేరక మిగుల సంతాపించుచు, నాదినమున గోరుచుట్టుమీద రోకలిపోటు పడినట్లు, యీబాధకు సహాయముగా, మఱియొక యహేతుకమైన నేరమునకు మిక్కుటమగు దండనమువచ్చుటచే, నెంతయు వంతంగుంది యిదివరకే పారిపోవఁ బ్రయత్నించుచున్నాఁడు గావున నాదినమున

నీకారణములచేఁ జారిపోయెను. అతఁడు కాశికిఁబోయినఁ గాసితప్పనిగదా పోయెను. అది యెట్లో ముందు చదువరులు గ్రహించెదరుగాక. అతఁడు రాజమహేంద్రవరము దాటి, రాజానగరమువరకును గాలినడకనుబోయి, యాదినమచ్చట నాగి యట నొకబండిఁ గుదిర్చికొని, విజయనగరమువరకును బోయెను. విజయనగరములో నచ్చటి మహారాజుగారిని సందర్శించుకొని యాయనపైని గొన్నిపద్యములనుచెప్పి, యొక పాతికమందికి వరుసగా నవధానముంజేయువారు చెప్పునట్లు పద్యములను జెప్పఁగా, వారీబాలుని విద్యావైశద్యంబునకు వెఱగంది, నూటపదియాఱు రూప్యములను బహుమానమిచ్చి, యొక గొప్ప దుప్పటమునిచ్చి, తనతాలూకు స్వంత జవానుల నొక పదిమందిని గాశివరకుఁ దోడుగానంపి యాతఁడాపురి నున్నంత కాలమును నాతని కగు కర్చులను తాము భరింతుమని సెలవిచ్చిరి. ఇట్లు వారిని వీడ్కొని త్రివిక్రముఁడు తనకప్పుడబ్బిన మహాభాగ్యమునకు భగవంతుని వేవిధముల స్తోత్రముచేయుచు బయలుదేరెను. నోట నక్షరము ముక్కగలది గావున త్రివిక్రమున కెచటనున్నను నిబ్బంది లేకపోయెను. కాని దేశములలో పట్టి దద్దన్నలు తిరిగిన యెడల, వారు ధనహీనులైనప్పుడు చావవలయునే గాని వేఱువిధము లేదుగదా. చూచితిరా విద్యాప్రభావము. త్రివిక్రమునితోఁగూడ నిప్పుడు కాశీనగరమున కేగువారు పదునొకండుగురు. వారు నాలుగుబండ్లను చేసికొని, బయలుదేరిరి. ముప్పది నలువది మైళ్ళకొక్కొక్కచోట నాగుచు, నీవిధమున వారొక ౨౦౦ మైళ్ళదూరము గడచిన వెనుక నొకనాఁడు రాత్రి రెండుజాములప్పు డొక మహారణ్యములో వీరు పోవుచుండఁగా సుమా రొకమైలుదూరమున ముందు గొప్ప యాక్రందనధ్వని యొకటి వినవచ్చెను. అప్పుడు ఈ నాలుగు బండ్లలోనివారును నిద్రించుచుండిరి. త్రివిక్రముఁడుమాత్ర మాసందడివలన మేల్కాంచి, చెవులొగ్గి యాధ్వని నాలించి యదియొక బాటసారిని దొంగలు కొట్టుటవలనఁ గలిగియుండవచ్చునని తలంచి, బాడివాండ్రను సేవకులను లేపి, బండివాండ్రను త్వరగా బండి త్రోలుట కాజ్ఞయిచ్చి, తక్కిన తమరు పదునొకండ్రును దండధరులై, కాలినడకను గబగబ పరుగెత్తుచువచ్చి, యా ఘోరకాననంబునందలి యాతస్కరుల యుద్ధవాటికరిగిరి. అచ్చో నారుబండ్లుండెను. సుమారిరువదిమంది బాటసారులును, నలువురు స్త్రీలును, నుండిరి. వారి నొక ముప్పదిమంది దొంగలు చుట్టుకొనిరి. వీరిని చూడఁగానే యా దొంగలలో కొందరు పారిపోయిరి. అందు ముప్వురికిమాత్రము కాళ్లువిరిగినందున పారిపోలేదు. కడమవాండ్రందరును పారిపోయిరి. ఇంతలో వీరందరును చేరిరి. అప్పుడీసంభాషణజరిగెను.

త్రి—ఎవరుమీరు.